

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ƏNVƏRLİ SƏLTƏNƏT MEHDİ qızı

ÜMUMTƏHSİL ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ
ZAMANI MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİ VƏ ONUN
YARATDIĞI PROBLEMLƏRİN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

İxtisaslaşma: HSM - 060103 – İngilis dilinin tədrisi metodikası və metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

Firuzə Ədalət qızı Rzayeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

BAKI - 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-6
I FƏSİL. ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİ VƏ ONUN YARATDIĞI PROBLEMLƏRİN ARADAN QALDIRILMASININ ELMİ - NƏZƏRİ ƏSASLARI	7-44
1.1. Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkilinə dair elmi-metodiki ədəbiyyatın təhlili	7-21
1.2. Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərinin aparılmasının psixoloji əsasları	23-44
II FƏSİL. ORTA TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİNDƏ TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİ YOLLARI	45-65
2.1. Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində müstəqil işin təşkili zamanı qarşıya çıxan çətinliklər, mövcud vəziyyət, program və dərsliklərin təhlili	45-53
2.2. Çalışmalar sistemi: Eksperimental tədrisin təsviri və aparılması.....	54-65
NƏTİCƏ	66-68
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	69-72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Ümumtəhsil orta məktəblərdə şagirdlərdən dərs saatlarından kənarında fərdi şəkildə işləmələri tələb olunur. Çünki fərdi çalışma şagirdin düzgün inkişafını təmin edir. Belə ki, fərdi çalışma şagirdlərin həm sərbəst şəkildə düşünməsinə, habelə yaradıcılığının artırılması, özünə inam və s. digər xüsusiyyətlərinin inkişafına təkan verəcək bir çalışma növüdür.

Lakin şagirdlərin çoxusu bu prosesdə aktiv, habelə uğurlu ola bilmədiklərindən şikayətlənirlər. Bu kontekstdə şagirdlərə müxtəlif yardımlar göstərilə bilər. Bu baxımdan fərdi tədris planının hazırlanması şagirdlərin düzgün istiqamətləndirilməsi baxımından olduqca vacibdir. Bu planın hazırlanması həm də şagird motivasiyasının artırılması, vaxtdan düzgün istifadə, ehtiyacların müəyyən edilməsi və şagird-müəllim münasibətlərinin yaxşılaşdırılması baxımından olduqca faydalıdır.

Müstəqil fəaliyyət zamanı mühakimələr gücləndirilir və təkcə şüurlu şəkildə əsaslandırılmış hərəkətləri qəbul etmək deyil, həm də mümkün çətinliklərə baxmayaraq, qəbul edilmiş qərarların uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək qabiliyyətini formalaşdırır.

Metodistlərdən Asmolov A.Q. və Petrovski A.V. yaradıcı muxtariyyəti sosial-mədəni mühitdə insanın birgə fəaliyyət prosesində əldə etdiyi şəxsiyyətin xüsusi keyfiyyəti kimi qiymətləndirirlər

Ümumtəhsil orta məktəblərdə aparılan araşdırma sübut edir ki, şagirdlər nəyi və necə oxuyacaqlarını müəyyənləşdirməkdə köməyə ehtiyac duyurlar. Məlum olmuşdur ki, müəllim və şagird tərəfindən hazırlanmış fərdi tədris planını bu ehtiyacın ödənilməsində səmərəli üsuldur.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, tədrisdə müstəqil iş pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən müəllimin adekvat rəhbərliyi olmadan həyata keçirilə bilməz. Belə ki, keyfiyyətli müstəqil iş üçün mövcud bir vəzifə tələb olunur: müəllim tərəfindən tapşırıq və onu həll etmək üçün vaxt təyin etmək, eləcə də onu düzgün yerinə yetirmək üçün şagirdlərin intellektual səy göstərməsi.

Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd etməliyik ki, ümumtəhsil orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması yolları olduqca aktual bir mövzudur. Bu səbəblə biz, mövzunu müasir səviyyədə xarici ədəbiyyatlar vasitəsilə yenidən araşdırdıq.

Ümumtəhsil orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması yolları bir sıra tədqiqatçıların maraq dairəsində olmuşdur. Belə ki, bu mövzuyla bağlı çoxlu sayda yerli və xarici dildə yazılmış kitab, məqalə və jurnallar vardır. Bu sahədə elmi əsərləri olan tədqiqatçılara; Ağazadə N.A., Barsuk R.Y., Əhmədov B., Həmzəyev M.Ə., İmamquliyeva G.F., Kazımov N.M., Muradov H.S., Əliyev Y.A., İsayev K.İ., Səmədov A.S., Dədəkişiyev S.E., Hüseyinov S.A., Həşimov Ə.Ş. Qədimova X.H., Mahmudova R.M., Jackson L.M., Merly H.A., Peer Y.U., Morgan H.J., Sonry I.O., Engin A.S., Deniz Ü.D., Kayhan H.N., Sevda F.T., Osmanali P.K., Servet T.B., Gülşah L.K., Tahir T.N., Levent A.A., Peyami S.A., Serpil H.C. və başqalarını nümunə göstərə bilərik.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz müəlliflərin əsərlərinin sistemləşdirilməsi ingilis dilinin tədrisi və müstəqil işin təşkilinin tətbiqini ortaya qoyan nəzəri və metodoloji müddəaların aydınlaşdırılmasının zəruriliyini ortaya qoyur.

Tədqiqatın informasiya bazası Azərbaycan, ingilis və türk dillərində yazılmış ədəbiyyatlar, məqalə və jurnallar, habelə tədqiqat zamanı müəllif tərəfindən internet resurslardan toplanmış və ümumiləşdirilən digər əlavə məlumatlarıdır.

Tədqiqatın obyektı: Tədqiqatın əsas obyektı ümumtəhsil orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti: Tədqiqatın əsas predmeti isə ümumtəhsil orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması yollarını araşdırmaqdır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi aşağıdakılardır:

a) Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlərin aradan qaldırılmasının elmi nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirmək;

b) Orta təhsil müəssisələrində müstəqil işin təşkilində təlim metodlarından istifadənin səmərəli yollarını araşdırmaq.

Tədqiqatın vəzifələri: Məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

- a) Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərinin təşkilində müstəqil işin təşkilinə dair elmi-metodiki ədəbiyyatın təhlilini aparmaq;
- b) Məktəblərdə ingilis dili dərslərinin aparılmasının linqvistik və psixoloji əsaslarını araşdırmaq;
- c) Müstəqil işin təşkili zamanı qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yollarını araşdırmaq;
- d) Müstəqil işin təşkilinin metodiki əsaslarını araşdırmaq;
- e) Eksperimental tədrisin təsviri nəticələrini araşdırıb təhlil etmək.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqatın yazılması zamanı, induksiya, deduksiya, eksperimental araşdırma, müşahidə və analiz metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlər metodistlərin fikrinə əsasən araşdırılmış, müşahidə yoluyla müxtəlif nəticələr əldə edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Mövzunun nəzəri əsası ümumtəhsil orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkili və onun yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması məsələsinin araşdırmaq və tədqiqatın nəticələrinin yeni araşdırmalara bir növ işıq tutmasıdır. Əsas etibarıyla, praktiki baxımdan mövzunun əsas nəticələri ümumtəhsil orta məktəblərdə müstəqil işin təşkili prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası: Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil 1 fakültəsinin Xarici Dillərin Tədrisi Metodikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tələbələrin “Müstəqil İşinin Təşkilinin Əsas Formaları” adlı məqaləsi çapdan çıxmışdır. Məqalə tədqiqat işinin mövzusu ilə səsleşir və mövzunun prinsipləri əsasında qələmə alınmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu: Tədqiqatın sturkturu giriş, iki fəsil, nəticə, üç dildə xülasə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİ VƏ ONUN YARATDIĞI PROBLEMLƏRİN ARADAN QALDIRILMASININ ELMİ - NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkilinə dair elmi-metodiki ədəbiyyatın təhlili

Cəmiyyətdə baş verən inkişafalara uyğun olaraq, təhsilin əhatə dairəsi genişlənmiş, bu sahədə elmi və metodiki olaraq təkliflər daha rəngarəngləşmiş, insan resurslarının inkişafı həyati vacib məsələyə çevrilmişdir.

Hal - hazırda təhsilin demək olar ki, bütün sferalarında daha çox öyrənən mərkəzli olma tendensiyası müşahidə olunur. Məlumdur ki, öyrənənlər öz öyrənmə prosesinə görə məsuliyyət daşıyırlar və onlar öz şəxsiyyətlərini təhsil prosesinə cəlb etməlidirlər. Başqa sözlə, düzgün təhsil təcrübələri vasitəsilə tələbələrin ümumi ehtiyaclarını ödəmək vacib hala gəlmişdir. Bu tələb formal sisteməlik kurikulumun hazırlanması ilə nəticələnmişdir.

Kurikulumlarda şəxsi ehtiyaclara, maraqlara və dəyərlərə daha çox diqqət yetirilir. Beləliklə, kurikulumlar öyrənənlərin ehtiyaclarını və nəhayət, ehtiyacların təhlilini müəyyən etməklə dəyişən dünyanın tələblərini ödəmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qısaca desək, cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərin təsiri əsas element olaraq öyrənənin ehtiyacları ilə diqqətin şagirdə yönəldilməsi ilə nəticələnmişdir [1, s. 114].

Eyni zamanda, İkinci Dünya Müharibəsinin bitməsindən sonrakı inkişaf da beynəlxalq bir dilə ehtiyac yaratmışdır. Müxtəlif səbəblərdən ingilis dili bu ehtiyacı ödəyən ən geniş yayılmış dildir. Buna uyğun olaraq ingilis dilinin ikinci və ya xarici dil kimi tədrisi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir və buna görə də bir çox ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da ingilis dili tədrisi həm orta məktəblərdə, həm də universitetlərdə artırılır.

Eyni zamanda, təkcə məktəbin deyil, həm də universitetin gözləntilərini qarşılamaq üçün universitet tələbələrinin dərstdən kənarında müstəqil işləməsi olduqca vacib bir məsələdir.

Alman alimi Ualter tələbələrin müstəqilliyinin - sərbəstliyinin təşviq edilməsinin vacibliyini vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, dil öyrənənlərin əksəriyyətinin həyatının çox hissəsi sinifdən kənarında keçir və öyrənənlər orada müstəqil olmalıdırlar. Onun fikrincə şagird və tələbələrin təlim prosesinə daha çox nəzarət edilməsi motivasiyanı artırır, fərdi çalırma imkanı isə müxtəlif dil öyrənmə qabiliyyətlərini və öyrənmə sürətlərini nəzərə almaq potensialını təmin edir.

Əlbəttə ki, şagirdlərin müstəqil işinə gəldikdə, aşağıdakı addımları əhatə edən daxili motivasiyalı yaradıcı fəaliyyət başa düşülməlidir: Məqsəd və vəzifələrin dərk edilməsi;

- a) Tədris tədbirlərinin vaxtında təyin edilməsində özünütəşkilat;
- b) Fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində özünə nəzarət.

Müstəqil iş anlayışı, tədqiqatçıların fikrincə, zəruri məlumatların axtarışını, biliklərin mənimsənilməsini və ondan tədris, elmi və peşə vəzifələrinin həlli üçün istifadəsini əhatə edir. Şagirdin özünütəhsilinə yönəlmiş fəaliyyəti nəzərdə tutsaq, müstəqil iş peşə bilikləri sistemini, idrak və peşə fəaliyyət üsullarını mənimsəmək vasitəsi kimi çıxış edən tədris, məhsuldar, tədqiqat və özünütərbiyə xarakterli müxtəlif vəzifələrin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur [2, s. 15].

İndi isə gəlin, "müstəqillik - müstəqil iş - sərbəst iş" mənasını nəzərdən keçirək. Pedaqoji ensiklopedik lüğətdə bu anlayış "şəxsiyyətin qabaqcıl keyfiyyətlərindən biri kimi müəyyən edilir, qarşısına müəyyən məqsədlər qoymaq, onlara təkbaşına nail olmaq bacarığında əks olunur.

Müstəqil təhsil planı tələbələrin müstəqil öyrənmələrini gücləndirmək üçün bir növ vasitədir. Bu müstəqil plan müxtəlif məktəblərdə istifadə olunur və burada başlıca məqsəd şagirdlərə müstəqil dil öyrənmə prosesində daha yaxşı planlaşdırmağa kömək etməkdir.

Ətraf reallığın müasir şərtləri ilə aydın olur ki, cəmiyyət nəinki qlobal dünyaya uyğunlaşa, həm də onun aparıcı mövqelərini tuta bilən fəal peşəkar və həyatı mövqeyə malik yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə ehtiyac duyur. Ona görə də təhsil sisteminin qarşısında həm peşəkar, həm də mədəni səriştələrə, özünü inkişaf etdirmək və kamilləşdirmək istəyinə malik gələcək mütəxəssislərin formalaşdırılması ilə bağlı xüsusi vəzifələr dayanır [4, s. 90].

Bu məqsədə çatmaq üçün orta təhsil müəssisəsində tədris prosesini yalnız metodik yanaşmaların yenidən nəzərdən keçirilməsi və müasir texnologiyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmaq olmaz. Bu problemin həlli ilk növbədə tədrisin konseptual prinsiplərinin dəyişdirilməsini tələb edir.

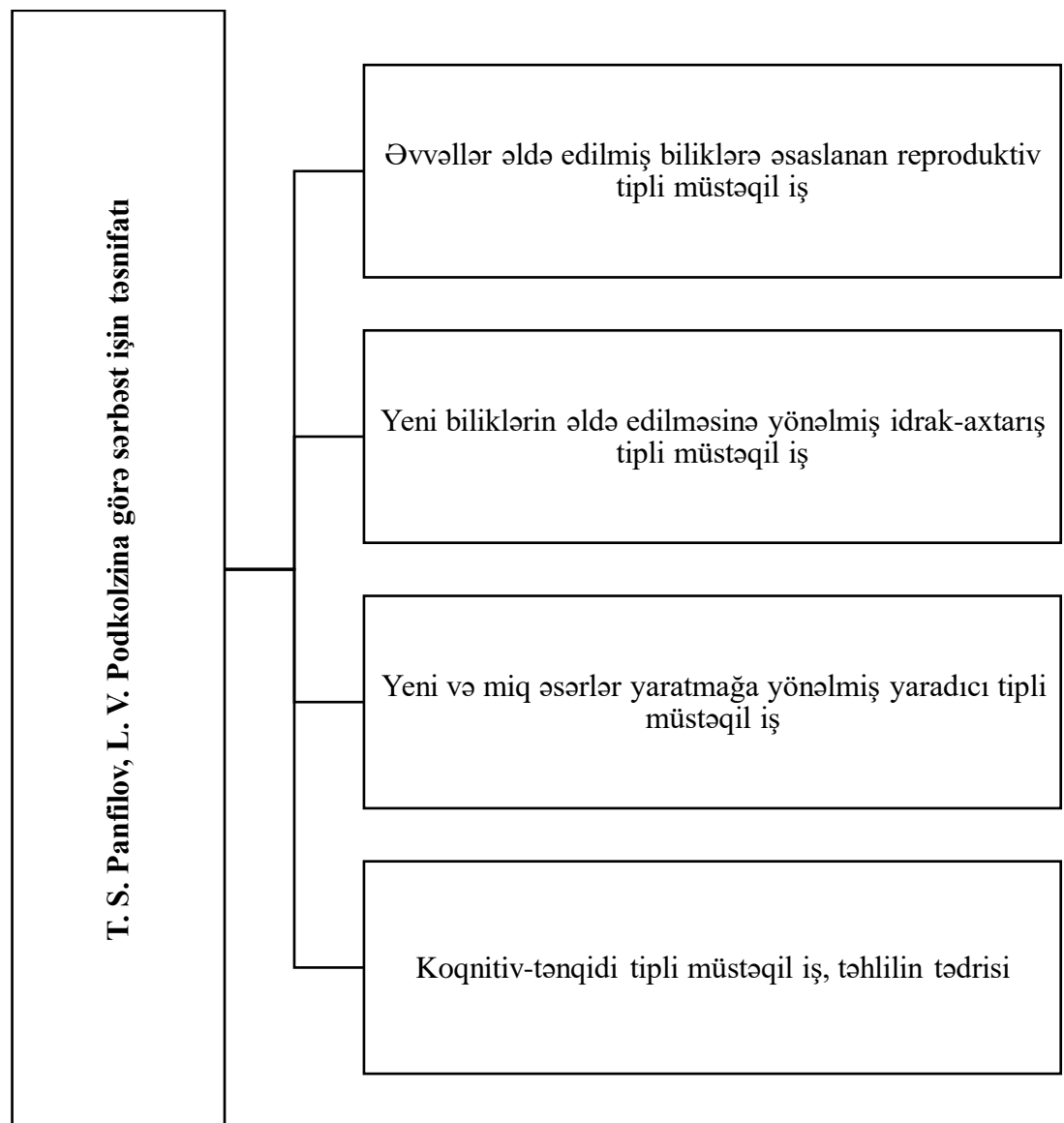
N. G. Dairy, G. V. Denisov, G. M. Kodzhaspirov, V. G. Kucherov, işin təqlid yolu ilə həyata keçirilə biləcəyi və ya yaradıcı yaxud tədqiqat xarakteri daşıyan məşqlərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutan müstəqillik dərəcəsinə görə təsnifləşdirməyi təklif etmişdir [6, s. 90].

Müstəqil işin növləri dərslik və ya istinad ədəbiyyatının iş zamanı istifadəsindən asılı olaraq fərqləndirilir.

Yeni təhsil paradigmasında biliyin passiv istehlakçısından olan şagird problemləri müstəqil həll edə bilən, onlara nail olmağın səmərəli yollarını tapa bilən aktiv subyektə çevrilməlidir. Orta məktəblərdə tədris prosesinə bu cür yanaşmada şagirdlərin müstəqil işi yalnız tədris prosesinin bir forması deyil, onun ayrılmaz əsasına çevrilir. Odur ki, orta təhsil müəssisələrində müstəqil işin mahiyyət və məzmununun nəzərə alınması, tələbələrin dil tədrisində idraki muxtariyyətin formalaşması günümüzün əsas məsələsidir və bu mövzu ətraflı təhlil və araşdırma tələb edir [2, s. 189].

R. M. Mickelson, T. S. Panfilov, L. V. Podkolzina, I. Y. Polovnikov, V. A. Suxanov müstəqil işin növlərini vurğulayaraq işləri didaktik məqsədə görə təsnif edirlər: yeni biliklərin əldə edilməsi, biliklərin istifadəsi, biliyin təkrarlanması və sınılanması. T. S. Panfilov, L. V. Podkolzina müstəqil işin dörd növdən ibarət təsnifatını təklif edirlər:

Şəkil 1.1. T. S. Panfilov, L. V. Podkolzina görə müstəqil işin təsnifatı.

İstinad: <http://www.revistaespacios.com/a18v39n21/a18v39n21p21.pdf> – independent work 2021.

Azərbaycanda təhsil sahəsində bir sıra problemlər var. Bu məsələlərdən biri də orta məktəblərdə ingilis dili dərsliklərinin hazırkı vəziyyətidir. Demək olar ki, hər il ingilis dilində yeni kitablar nəşr olunur və yeni metodlardan istifadə olunur.

Bir neçə il əvvəl orta məktəbin beşinci sinfində ingilis dili tədris olunurdu. Həmin sinfdən on birinci sinfə kimi tədris olunurdu. Dərsliklər isə hər il deyil, hər iki yaxud üç ildən bir dəyişirdi. Lakin Azərbaycan Avropaya qoşulandan sonra

Azərbaycanda da ingilis dilinə tələbat artıb. Hazırda istənilən sahədə çalışan insanlar, tələbələr, şagirdlər bu dili öyrənmək istəyirlər.

Hazırda məktəblərimiz birinci sinifdən on birinci siniflər üçün ingilis dili dərsləri təklif edir. Əslində bu, ilk baxışdan normal idi. Amma gəlin görək məktəblərdə ingilis dili hansı səviyyədədir və uşaqlar onu öyrənə bilirmi?

Birincisi, bizim tələbələrin mühiti fərqlidir, yəni xaricdəki kimi deyil. Məsələn, ingilis dili dərsləri uşaq məktəbə getməzdən əvvəl, yəni uşağın məktəbəqədər təhsili zamanı keçirilir. Orta məktəb şagirdləri üçün dərsliklərdə verilən məlumatlar çətin məsələdir. Halbuki bizim orta məktəblərdə nəzəriyyə daha çox işlənilir. Lakin təcrübənin olmaması şagirdlərin öz dillərini öyrənmək üçün bir sıra çətinliklər yaradır. Məsələn, əksər ali məktəblərdə dinləmə praktiki olaraq yoxdur. Bundan əlavə, oxu və danışma bacarıqlarının zəif olması şagirdlərin dili hərtərəfli öyrənməsinə mane olur.

Ümumiyyətlə, orta məktəbdə ingilis dilinin aşağı səviyyədə tədrisi şagirdlərin sonrakı həyatında bir sıra problemlər yaradır. Əslində, şagird orta məktəbi bitirdikdən sonra ən azı orta səviyyəyə malik olmalıdır. Ancaq indiki vəziyyət şagirdlərin ibtidai səviyyədə olduğunu göstərir.

Düşünürük ki, hər bir tələbə orta məktəbi bitirdikdən sonra ali təhsil almaq arzusundadır. Hamı bilir ki, ali təhsil müəssisələrinə qəbul üçün ingilis dili müəyyən qruplarda sınaqdan keçirilir.

Xaricdə təhsil almaq üçün ingilis dilini öyrənmək də vacibdir. Hazırda Azərbaycandan xaricə gələn tələbələrin sayını nəzərə alsaq, ilk növbədə ingilis dilini öyrənməyə başlamaq və universitetdə daha sərbəst təhsil almaq vacibdir. Bu da ondan irəli gəlir ki, xaricə gedən tələbələrin 90%-i ingilis dilində təhsil alır.

Nəticə etibarlı ilə cəmiyyətimizin ingilis dili öyrənmə mərkəzinə ehtiyacı var. Bu, şagird və tələbələrin müxtəlif yollarla öyrənə və tətbiq edə biləcəyi bir mərkəzdir. Azərbaycanda 10 ildən artıqdır ki, təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən CELT Colleges tədris mərkəzi şagird və tələbələrə bu sahədə xidmətlər göstərir. Burada müxtəlif DVD-lər, söhbət klubu, səs yazma bacarıqları və s. vasitəsilə filmlərə baxmaq imkanları var.

Gələcəyə bilikli şəxsiyyətlər yetişdirmək, onların yaradıcı müstəqilliyini formalaşdırmaq üçün biz, orta təhsil müəssisəsində ingilis dilinin müvəffəqiyyətlə öyrənilməsinə kömək edən müstəqil işin təşkili modelini işləyib hazırlamağa çalışmalıyıq. Burada əsas məqsəd aşağıdakı tədqiqat məqsədlərini müəyyən etməkdir. Müstəqil işin mahiyyəti iki yerə bölünür:

a) Müstəqil işin mahiyyətini və strukturunu aşkar etmək və onun əsas komponentlərinin keyfiyyət xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

b) İngilis dili dərslərinin tədrisi üzrə şagirdlərin müstəqil işinin təşkili modelini hazırlamaq.

Qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin müstəqil işi tədris prosesinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla təşkili və səmərəli həyata keçirilməsi üçün optimal şərtlər tələb edir. Metodistlərin fikrincə, şagirdlərin müstəqil işlərinin daimi optimallaşdırılması idrak prosesini aktivləşdirməyə və tələbənin özünü mükəmməlləşdirməsinin yeni yollarını tapmağa imkan verir.

Belə ki, tədqiqata “müstəqil iş”, “müstəqillik” kimi məfhumların dəyərlərinin ətraflı nəzərdən keçirilməsi, müxtəlif konseptual yanaşmalar əsasında çoxsaylı baxış və baxış nöqtələrinin təhlili ilə başlamaq lazımdır. Belə ki, “Yeni metodik termin və anlayışlar lüğəti”ndə deyilir ki, müstəqil iş müəllimin və ya dərslinin, təhsil proqramına uyğun olaraq şagirdin fərdi işini nəzərdə tutan təhsil prosesinin ayrılmaz məcburi həlqəsidir.

Müstəqil iş üçün nəzərdə tutulan tapşırıqlar aktiv və yaradıcı xarakter daşmalıdır. Müstəqil qərarlar axtarışını stimullaşdırmaqla yanaşı, tələb olunan bacarıqların əldə edilməsi öz-özünə təhsilin inkişafı üçün məcburi şərtidir [3, s. 190 – 191].

Ümumi və sosial pedaqogika terminləri lüğətində müstəqil iş “problemin qoyulmasından tutmuş nəzarətin həyata keçirilməsinə qədər bütün struktur komponentlərində tələbənin müəyyən müstəqillik səviyyəsini qəbul etdiyi tədris fəaliyyəti növü” kimi şərh olunur.

Özünənəzarət və korreksiya, ən sadə iş növlərindən daha çətinə keçid, axtarış xarakteri daşıyan müstəqil iş şagirdin idrak imkanlarının formalaşdırılması vasitəsi kimi davamlı öyrənməyə yönəldilməlidir. Tədris metodlarında müstəqil iş termini dedikdə, sinif və sinifdənənar məşğələlər prosesində şagirdlərin fərdi və qrup fəaliyyətinin müxtəlif növləri başa düşülür [3, s. 61].

Təcrübi psixologiya lüğətində anlayışın mənası “təşəbbüskarlıq, tənqidilik, adekvat özünə hörmət və öz fəaliyyəti və davranışı üçün şəxsi məsuliyyət hissində özünü göstərən ümumiləşdirilmiş şəxsi xüsusiyyət” kimi şərh olunur. Tədqiqatçıların fikrincə, fərdin muxtariyyəti düşüncə, hiss və iradənin aktiv işi ilə bağlıdır. Burada əsas iki məsələyə diqqət yetirilir:

1) İdrak və emosional-iradi proseslərin inkişafı müstəqil mühakimə və fəaliyyət üçün zəruri şərtidir;

2) Müstəqil fəaliyyət zamanı mühakimələr gücləndirilir və təkcə şüurlu şəkildə əsaslandırılmış hərəkətləri qəbul etmək deyil, həm də mümkün çətinliklərə baxmayaraq, qəbul edilmiş qərarların uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək qabiliyyətini formalaşdırır.

Metodistlərdən Asmolov A.Q. və Petrovski A.V. yaradıcı muxtariyyəti sosial-mədəni mühitdə insanın birgə fəaliyyət prosesində əldə etdiyi şəxsiyyətin xüsusi keyfiyyəti kimi qiymətləndirirlər [3, s. 67].

Elmi ədəbiyyatda konsepsiyanın əhəmiyyətini ətraflı nəzərdən keçirərkən müəyyən etdik ki, müstəqillik anlayışı fərqli şəkildə şərh olunur: bir qrup mütəxəssis onu geniş şəkildə müəyyən edir - şəxsiyyətin müxtəlif keyfiyyətlərinin integrativ ifadəsi kimi; digər qrup metodistlər isə müstəqilliyə daha konkret qərar vermə prosesi kimi görürlər.

Birinci qrup metodistlərdən sonra müstəqilliyin şəxsiyyətin integrativ xüsusiyyəti olması ilə razılaşıırıq, lakin bütövlükdə belə bir baxış bu fenomenin bütün xüsusiyyətlərini müəyyən fəaliyyət növlərində əks etdirmir. İkinci qrup tədqiqatçılar bu keyfiyyətin formalaşma mərhələlərini müəyyən etməyə, konkret fəaliyyətdə onun

spesifik təzahürlərini nəzərdən keçirməyə imkan verən bu fenomeni ətraflı şəkildə izah edirlər.

Elmi ədəbiyyatda verilmiş əsas anlayışların ümumiləşdirilməsi və təhlili əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, müstəqillik - sərbəst iş müstəqil idrak fəaliyyətinin əsasıdır.

Bu qənaətə gəlirik ki, dilin tədrisində tələbələrin müstəqil işinin təşkili prosesi ilk növbədə dilin şüurlu öyrənilməsinə səbəb olan yaradıcı müstəqilliyin formalaşmasına yönəldilməlidir. Bu mövqelərdən müstəqil işi nəzərə alaraq, alim Dairy N.G. müstəqil işi aşağıdakı kimi təsnif edir [4, s. 90]:

a) kənardan birbaşa yardımın olmaması;

b) öz biliklərinə, bacarıqlarına, inanclarına, həyat təcrübəsinə, dünyagörüşünə, məsələnin həllində və fərqli şəkildə həllində onlardan istifadə edilməsinə, şəxsi münasibətin ifadə edilməsinə, öz mülahizəsinin, təşəbbüsünün, yaradıcılığının ifadəsi;

c) işin məzmunu – tərbiyəvi, məntiqi əhəmiyyətli və mənalı olduğu üçün şagird özü düşünərək onun inkişafını zənginləşdirir.

Müstəqil işin təşkili zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, şagirdlərin müstəqil fəaliyyətinə daxil edilməsi mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir. Mütəxəssislərin fikrincə, üç mərhələ var ki, onların hər biri müəyyən edilmiş məqsəd və vəzifələrlə xarakterizə olunur.

1) Birinci mərhələ tələbələrin müstəqil işə, özünütəhsil qabiliyyətlərinin mahiyyətini dərk etməyə, özünütəhsil üsullarının açıqlanmasına marağını ifadə etmək üçün müsbət motivasiyanın inkişafıdır.

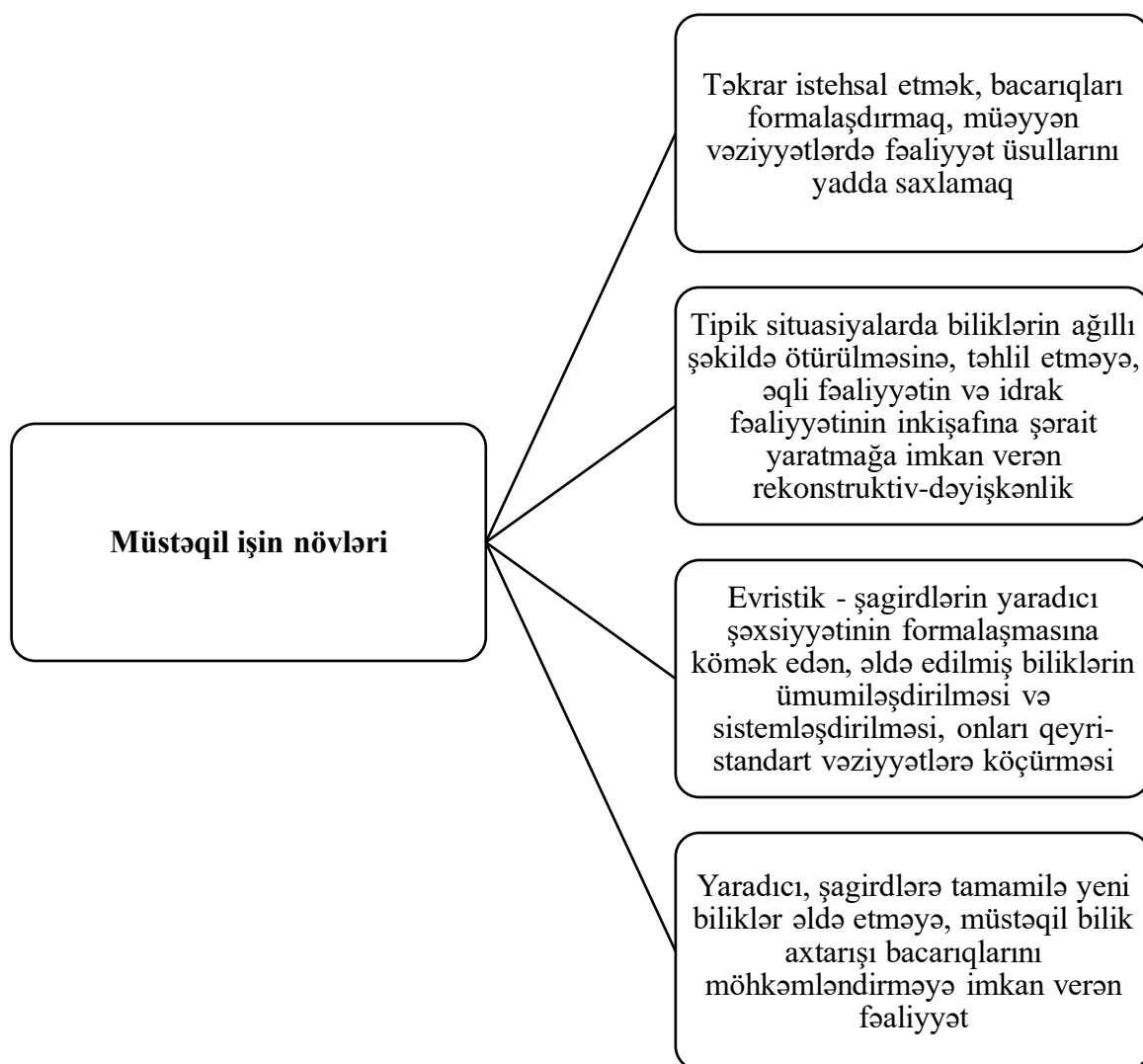
2) İkinci mərhələ müstəqil iş bacarıqlarının formalaşdırılmasına yönəldilir və tələbələri informasiya ilə işləməyə maksimum dərəcədə cəlb etməyə, tələbələrin daxili resurslarını səfərbər etməyə və aktivləşdirməyə, subyektiv yeni biliklərin şüurlu və məqsədyönlü şəkildə mənimsənilməsinə və formalaşmasına əsaslanır [15, s. 111 – 112].

3) Üçüncü mərhələ, özünütəhsil, özünü təkmilləşdirmənin inkişafı üçün şərtlərdən biri kimi müstəqil iş bacarıqlarının artırılmasına yönəlmiş yaradıcı fəaliyyətlərin mənimsənilməsidir.

Şagirdlərin müstəqil işlərinin növləri və strukturundan danışırıqsa, qeyd etmək lazımdır ki, onların müstəqil işlərinin müxtəlif təsnifatları mövcuddur ki, burada fəaliyyətlərin müddəti, xarakteri və miqyası nəzərə alınır.

Metodistlərin tədqiqatlarına əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, şagirdlərin müstəqillik səviyyəsinin inkişafına kömək edən müstəqil iş dörd növə ayrıla bilər:

Şəkil 1.2. Müstəqil işin növləri.

İstinad: <http://www.revistaespacios.com/a18v39n21/a18v39n21p21.pdf> – independent work 2021.

Hal - hazırda təhsilin demək olar ki, bütün sferalarında daha “çox öyrənən” mərkəzli olma tendensiyası müşahidə olunur. Məlumdur ki, öyrənənlər öz öyrənmə prosesinə görə məsuliyyət daşıyırlar və onlar öz şəxsiyyətlərini təhsil prosesinə cəlb etməlidirlər. Başqa sözlə, düzgün təhsil təcrübələri vasitəsilə tələbələrin ümumi ehtiyaclarını ödəmək vacib hala gəlmişdir. Bu tələb formal sisteməlik kurikulumun hazırlanması ilə nəticələnmişdir.

Yuxarıda göstərilən iş növlərinin müstəqilliyi kifayət qədər şərtidir və real tədris prosesində bu növlər bir-biri ilə üst-üstə düşür. Metodistlərin fikrinə əsasən belə nəticəyə gəlirik ki, şagirdin müstəqil işi dərscdənkənar vaxtda idrak prosesini genişləndirən, intensivləşdirən və davam etdirən düzgün təşkil edilmiş auditoriya fəaliyyətinin tədqiqidir.

Metodistlərin əsərlərini təhlil edərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, müstəqil işin səmərəliliyi şagirdlərin zehni fəaliyyətinin və yaradıcılıq potensialının inkişafından, əvvəllər əldə edilmiş biliklərə güvənməkdən, ardıcıl qurulmuş bilik prosesindən, forma və elementlərin müxtəlifliyindən asılıdır.

Tədqiqatçılar həmçinin aşağıdakı məqsədlər üçün müstəqil işin təsnifatını təklif edirlər [14, s.23]:

- a) Dərscdə alınan materialın mənimsənilməsi;
- b) Sistemli şəkildə biliklərin mənimsənilməsi;
- c) Biliklərin ümumiləşdirilməsi;
- d) Biliklərin praktiki tətbiqi;
- e) Biliyə nəzarət;
- f) Elmi dünyagörüşünün formalaşması.

Dərs və onlara hazırlıq prosesində aparılan məcburi xarakterli müstəqil işlər və eyni zamanda şagirdlərin şəxsi maraqlarından və meyllərindən asılı olaraq fərdi şəkildə aparılan əlavə xarakterli işlər mövcuddur.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizə müəyyən bir fəaliyyətə hazırlıq zamanı şagirdlər tərəfindən yerinə yetirilən ənənəvi ev tapşırıqları daxildir: Daha çox vaxt tələb edən təlim və yaradıcı tapşırıqlar. Həllədiçi və yekun nəzarətə hazırlaşmaq üçün həyata

keçirilən müstəqil işlər daha çox vaxt tələb edir və daha çox vaxt aparır, çünki onlar çoxlu tapşırıqları əhatə edir və bir illik müddətinə qədər olan intervalı tutur [14, s. 34 – 35].

Metodistlər müstəqil işin təşkili üçün müxtəlif meyarları fərqləndirirlər [7, s. 188 -189]:

a) Mənbəyə nəzarət: müəllim və tələbə müstəqil olaraq nəzarətçi kimi çıxış edə bilər;

b) İşin xarakteri (burada rejim həm müəllim, həm də tələbə tərəfindən müstəqil olaraq seçilə bilər);

c) Təhsil fəaliyyətinin sabit yeri (bir yer sabit ola bilər, məsələn, sinif otağı).

Məktəbin yalnız kurrikuluma daxil edilmiş kurs fənlərinin tədris olunduğu bir yer olması kimi fikirlər məktəbdənkənar tədbirlərin əhəmiyyətinin dərk edilməsinə mane olur. Bu vəziyyətin aradan qaldırılmasına kurslarla yanaşı dərskənkənar fəaliyyətlərin də daxil ediləcəyi inklüziv kurrikuluma nail olmaq olar.

Bu kontekstdə yaradıla bilən və məktəbdə həyata keçirilən bütün fəaliyyətləri əhatə edə bilən bu proqram həqiqətən müəllimlərə və ya pedaqoqlara məktəbdə dərslər və dərskənkənar vaxtlarda uşağın və ya gəncin öyrənməsinə imkan verəcək bir mühit təmin etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, orta təhsil sistemində ingilis dilinin tədrisində müstəqil işin yerinə yetirildiyi yer və vaxtdan asılı olaraq üç komponentin əhəmiyyətli təsnifatı mövcuddur:

a. Şagirdlər tərəfindən tədris və yaradıcı xarakterli ev tapşırıqlarını yerinə yetirərkən sinfdənkənar müstəqil iş;

b. Sinfdə tədris prosesində müstəqil iş (mühazirələr, seminarlar, praktiki dərslər, laboratoriya işləri);

c. Planlı konsultasiya, yaradıcı təmaslar, testlər və imtahanlar şəklində müəllimin nəzarəti altında müstəqil iş.

Yuxarıda göstərilən iş növlərinin müstəqilliyi kifayət qədər şərtidir və real tədris prosesində bu növlər bir-biri ilə üst-üstə düşür. Metodistlərin fikrinə əsasən belə

nəticəyə gəlirik ki, şagirdin müstəqil işi dərscdən kənar vaxtda idrak prosesini genişləndirən, intensivləşdirən və davam etdirən düzgün təşkil edilmiş auditoriya fəaliyyətinin tədqiqidir.

Ümumiyyətlə, müəllimin nəzarəti altında olan şagirdlərin müstəqil işi peşəkar özünütəhsil üçün məqsədyönlü hazırlığın pədaqoji inkişafıdır və tədris prosesində didaktik vasitədir. Beləliklə, şagirdlərin struktur müstəqil işlərini iki hissəyə bölmək olar [9, s. 167]:

- a) Müəllim tərəfindən təşkil edilən müstəqil iş
- b) Tələbə onu müəllimin birbaşa nəzarəti olmadan öz istəyi ilə təşkil edir.

Müstəqil işin təşkilində əsas komponentlər aşağıdakılardır:

- a. Müstəqil işin məqsədlərinin müəyyən edilməsi;
- b. Fənnin məqsəd və məzmununa, tələbələrin idrak fəaliyyətinin səviyyələrinə uyğun olaraq tapşırıqların hazırlanması;
- c. Dövlət təhsil standartı əsasında müstəqil işin mühüm hissəsinin hazırlanması.

Müstəqil işin təşkili texnologiyasından danışsaq, ona aşağıdakı komponentləri aid etmək olar:

Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil şəkildə yeni bilik əldə etmək bacarığının mənimsənilməsi prosesi şagirdlərin müxtəlif yaradıcılıq tapşırıqlarını, analitik xarakterli məşqləri yerinə yetirməsinə, paylama materialları ilə işləməsinə əsaslanır. Belə işlərdən biri də təhsildə humanitar və elmi sahələrin birləşdirilməsi nəticəsində yaranmış çox populyar və layihə mədəniyyəti ilə sıx bağlı olan layihə fəaliyyətidir.

Ümumiyyətlə, layihə planlaşdırma, ixtira, yaradıcılıq, performans və dizayn sənətində tətbiq olunan ortaq bir düsturdur. Layihə mədəniyyətinə yiyələnən şagird yaradıcı düşünməyi, öz hərəkətlərini planlaşdırmağı, problemlərin mümkün həlli yollarını proqnozlaşdırmağı, öyrənilmiş vasitələri və iş üsullarını reallaşdırmağı öyrənir. Layihə işi hazırda təhsil praktikasının bir çox sahələrdə istifadə olunur və layihə öyrənmə texnologiyaları və layihə metodları şəklində həyata keçirilir [11, s.176].

Layihə fəaliyyətinin texnologiyası təkcə ingilis dili deyil digər bir çox dil fənlərinin tədrisində fəal iştirak edir. Bu iş növünün üstünlüyü ondan ibarətdir ki, şagirdlər öz işlərinin nəticəsini görürlər; öz layihə mövzusunun seçmək imkanı var [15, s. 19].

Layihə işi – tələbələrin müstəqil şəkildə planlaşdırdıqları və həyata keçirdikləri, onlara yaradıcı düşünməyi, öz hərəkətlərini planlaşdırmağı, qarşılaşdıqları problemlərin mümkün həll yollarını proqnozlaşdırmağı öyrədən işdir. Şagirdlərin müstəqil işinin təşkilinin aşağıdakı aspekti müxtəlif tələbə müsabiqələri və festivallarının keçirilməsidir.

Tətbiq prosesində şagirdlər yeni təcrübələr əldə edir, natiqlik bacarıqlarını inkişaf etdirir, sivil mübahisə qaydaları ilə tanış olur, etik normaları rəhbər tutaraq dinləyici tərəfdaş bacarıqlarını formalaşdırır, ünsiyyət bacarıqlarını təkmilləşdirir, nitq etiketi mədəniyyəti və nitq mədəniyyəti ilə tanış olurlar [12, s. 81].

Metodistlərin əsərlərini təhlil edərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, müstəqil işin səmərəliliyi şagirdlərin zehni fəaliyyətinin və yaradıcılıq potensialının inkişafından, əvvəllər əldə edilmiş biliklərə güvənməkdən, ardıcıl qurulmuş bilik prosesindən, forma və elementlərin müxtəlifliyindən asılıdır.

Orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində gələcək mütəxəssislərin dilin tədrisinin səmərəliliyini artırmaq üçün məsuliyyətli azad yaradıcı şəxsiyyətin formalaşmasına yönəldilməlidir.

Belə ki, keyfiyyətlərin inkişafının əsas başlıca istiqamətləri şəxsiyyətin ümumi mədəni inkişafından asılı olan idrak müstəqilliyinin formalaşdırılmasından, planlaşdırma, monitorinq və kommunikativ bacarıqların formalaşdırılmasından, informasiya texnologiyaları vasitələrindən istifadə etmək bacarığından ibarətdir [14, s. 134 – 135].

Meyerin dediyi kimi, “XXI əsr Texnologiya və Elm əsridir”. Məlum olduğu kimi, son illərdə hər şey sürətlə inkişaf edir. Beləliklə, əhalinin sürətli artımı, sənayeləşmə, urbanizasiya, dəyişən dəyərlər və demokratikləşmə digər sistemlər kimi təhsil sisteminə də öz təsirini göstərmişdir [7, s. 12].

Alman alimi Ualter tələbələrin müstəqilliyinin - sərbəstliyinin təşviq edilməsinin vacibliyini vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, dil öyrənənlərin əksəriyyətinin həyatının çox hissəsi sinifdən kənarında keçir və öyrənənlər orada müstəqil olmalıdırlar. Onun fikrincə şagird və tələbələrin təlim prosesinə daha çox nəzarət edilməsi motivasiyanı artırır, fərdi çalığa imkanı isə müxtəlif dil öyrənmə qabiliyyətlərini və öyrənmə sürətlərini nəzərə almaq potensialını təmin edir.

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, idrak vəzifələrini həll etmək üçün tələbələrin zəruri bilik və bacarıqlarının müstəqil öyrənilməsi mütləqdir. Müstəqil iş növü şagirdlərə öz bilik və bacarıqlarını sistemli şəkildə artırmaq üçün psixoloji şərait yaradır və bu, tələbənin peşə fəaliyyətinin üsullarını mənimsəməsində özünü təşkilinin ən vacib şərtlərindən biridir.

Təhsil alanların müstəqil işi müəyyən xüsusiyyətləriylə səciyyələnən təhsil fəaliyyətinin spesifik forması kimi qəbul edilməli və təlim fəaliyyətinin ali forması kimi çıxış etməlidir. Ancaq bu halda şagirdlərin işləyəcəyi hazır fəaliyyət proqramı hazırlamaq lazımdır.

Fikrimizcə, hazırlanmış model idrak hərəkətləri vasitəsilə şagirdlərin özünütəhsil fəaliyyəti prosesində dil biliklərini yüksək səviyyədə əldə etməyə imkan verəcəkdir. Əlbəttə ki, təlim prosesində müstəqil işin səmərəliliyi daha çox onun təşkili şəraitindən, tapşırıqların məzmunu və xarakterindən, onların qurulması ardıcılığından, bilik mənbəyindən, tapşırıqlarda mövcud və yeni biliklərin əlaqəsindən əldə olunan nəticələrin keyfiyyəti və s. asılıdır.

Nəticə olaraq qeyd etməliyik ki, təşəbbüskar müstəqil yaradıcı şagirdlərin formalaşdırılması orta təhsil müəssisələrinin həlledici vəzifəsi və aktual problemidir. Sözsüz ki, bu prosesdə xüsusi bir bölmə gələcək mütəxəssislər üçün əsas olan peşəkar və ümumi mədəni biliklərin mənimsənilməsini təşviq edən dil şöbələrinə həvalə edilməlidir.

Dil fənləri ali təhsilin tərkib hissəsi olmaqla ölkənin iqtisadi, elmi və texniki inkişafında peşənin yerini və dəyərini şagirdlər tərəfindən dərinləndirən dərk edir, peşə dünyagörüşünün genişlənməsinə kömək edir.

Dil bilikləri peşəkar yaradıcılıq çərçivəsini genişləndirir, tənqidi təfəkkürün inkişafına kömək edir, biliklərin elmi dərinliyini formalaşdırır, təbiət qanunları, onlar arasındakı əlaqələr haqqında fəlsəfi mühakimə formalaşdırır; gələcək mütəxəssisin peşə fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edən mövcud peşə xarakterini inkişaf etdirir [15, s. 56].

Layihə işi şagirdlərin idrak fəaliyyətinə şüurlu motivasiyalı və peşəkar yönümlü xarakter verir. Xüsusi ədəbiyyatla müstəqil işin öyrədilməsi həm şagirdlər, həm də müəllimlər üçün elmi işin təşkilinin bir hissəsidir. O, istifadə olunan peşəkar yönümlü ədəbiyyatın keyfiyyətinə müəyyən şagirdləri, eləcə də tədris prosesinin metodik təşkili üçün tələbləri nəzərdə tutur.

Birincisi, özünü öyrənmək üçün nəzərdə tutulmuş mətn materialının diqqətlə seçilməsi ilə təmin edilir.

İkincisi, tapşırıqlar sisteminin və xüsusi ədəbiyyatla müstəqil iş bacarıqlarının formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bunlara aşağıdakı bacarıqlar daxildir [13, s. 156 - 157]:

a) Zəruri məlumat mənbələrini tapmaq, seçilmiş mənbələrdə materialın seçilməsi və istiqamətləndirilməsi bacarıqları;

b) Əsas məlumat mənbələrini vurğulayaraq materialın icmalını vermək; İkinci dərəcəli mətn yaratmaq bacarığı (abstrakt, annotasiya və s.).

Sonda apardığımız tədqiqatlar zamanı əldə olunmuş nəticələr texniki kollecdə təhsil alan dil prosesində gələcək mütəxəssislərin informasiya müstəqilliyinin formalaşdırılması probleminin aktuallığını təsdiqləmişdir. Orta təhsilin əsas məqsədi, fikrimizcə, şagirdlərə təkcə konkret peşə bilikləri vermək deyil, həm də özünütəhsil və özünü təkmilləşdirmə bacarıqlarını aşılamaqdır.

Başqa sözlə, orta təhsil müəssisələri mühəndis-mütəxəssisi peşəkar biliklərlə təchiz etməklə yanaşı, həm də yüksək peşəkar müstəqilliyə malik şagirdlər hazırlamalıdır.

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, peşəkar müstəqillik məqsədəuyğun qərarları qəbul etmək və həyata keçirmək qabiliyyətini və onlar üçün

tam məsuliyyət daşımağa hazırlığı müəyyən edən şəxsiyyətin integrativ keyfiyyətidir. Tədqiqat çərçivəsində əldə edilən nəticələr aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir [1, s. 13]:

Şagirdlərin dil öyrənmə prosesində müstəqil məlumat əldə etmək və ondan yaradıcı istifadə etmək imkanı verən özünüdərkətmə, özünü təkmilləşdirmə üsullarına, bacarıqların inkişafına diqqət yetirmək lazımdır. Bu keyfiyyətlərin formalaşmasında şagirdlərin gələcəkdə həm peşəkar, həm də qlobal universal vəzifələrin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsinə yönəldilməsini təmin edən tədris prosesində müstəqil işinin təşkili mühüm rol oynayır [15, s. 45].

Orta məktəblərdə ingilis dili fənninin öyrənilməsi prosesində şagirdlərin müstəqil işinin səmərəli təşkili modelinin işlənib hazırlanması gələcək şagirdlərin peşə müstəqilliyinin səmərəliliyinə, onların praktiki hazırlığının aktivləşməsinə, peşə fəaliyyətində problem xarakterli vəzifələrin müstəqil həllinə kömək edir. Növbəti paragrafda isə orta məktəblərdə ingilis dili dərslərinin aparılmasında psixoloji əsasları araşdıracağıq. Çünki düzgün təhsil sisteminin başında insanın – şagirdin idrakı, psixologiyası və motivasiyası durur.

1.2. Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərinin aparılmasının psixoloji əsasları

Bir çox müəllimlər də şagirdlərin psixoloji cəhətdən necə inkişaf etdiyini bilirlər. İnsanın bütün inkişaf xüsusiyyətlərinə bələd olan pedaqoq insanları daha yaxından tanıya, onların davranışlarına mənə verə bilər. Buna görə də inkişaf prosesini izləmək son dərəcə vacibdir.

İnkişaf həm psixoloji, həm də fiziki proses olduğundan, psixoloji inkişafdən danışsaq, şagirdlərin bu inkişafın böyük hissəsini təhsil müəssisəsində aldığını deyə bilərik. Şagirdin psixoloji inkişafına nəzər saldıqda deyə bilərik ki, tərbiyəçilərdən tutmuş ailənin münasibətinə qədər bir çox amillər rol oynayır.

Şagirdin psixologiyasını tədqiq etdikdə deyə bilərik ki, tərbiyəçi nümunəvi davranış nümayiş etdirməlidir, çünki uşaqların xüsusilə öz tərbiyəçilərini örnək götürdükləri müşahidə olunur. Bunun xaricində ailə və ailədaxili münasibətlərin həm fərdin mənəvi inkişafında, həm də psixoloji cəhətdən təsirli olacağını söyləyə bilərik. Eyni zamanda unutmaq olmaz ki, bədənlə ruh arasında böyük bir əlaqə var [15, s. 17 - 18].

Öyrənmə prosesləri və öyrənmə qabiliyyətləri yaşa uyğun olaraq dəyişir. Bu vəziyyət yaşdan asılı olaraq dəyişir və fərdin öyrənmə prosesi və psixi durumu ilə də bağlıdır.

Şagirdin psixoloji inkişafı onun dünyanı qavraması ilə çox bağlıdır. Yəni dünyanı dərk etmə tərzini uşağın ailə həyatı və onu əhatə edən mühitlə bağlı olduğu üçün bu yaşda ailənin münasibəti, qurduğu dostluqlar son dərəcə əhəmiyyətlidir. Çünki uşaq idrak və davranışı inkişaf mərhələsindədir və bütün bunlar uşağın psixologiyasına təsir edəcəkdir. Tələbənin psixologiyasını başa düşməyimizə kömək edəcək əsas şəxs təlimatçısıdır [15, s. 19].

Şagirdlərin öyrənmə prosesi psixologiyasının fərdlərin təhsil prosesi çərçivəsində necə öyrəndiklərini araşdıran və onlarla məşğul olan bir bölməsidir. Fərdin hansı yaşda hansı qabiliyyətləri inkişaf etdirməsi və onun qabiliyyətlərini dəstəkləmək üçün təlimin necə verilməsi də təhsil psixologiyasının məzmunundadır.

Təhsil psixologiyasının məqsədi fərdləri öz qabiliyyətlərinə uyğun olaraq ən yüksək səviyyədə yetişdirməkdir. Təhsil psixologiyası psixoloji tapıntıların fərdlərin təhsilində necə istifadə oluna biləcəyinə diqqət yetirir. Bu çərçivədə bəzi sahələrdə dərinlən araşdırmalar edərək təhsilə töhfə verməyə çalışır.

Bu, şagirdin inkişafına və tanınmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir. O, həm də təhsil baxımından fərdə necə kömək etmək və insana qarşı necə davranmaq barədə təhsilə işıq salır. Bu, öyrənmə üçün ən əlverişli mühitin təmin edilməsinə kömək edir. Bu, fərdin öyrənmə zamanı motivasiyasını təmin edəcək müvafiq ekoloji nizamı təmin etməyə kömək edir.

Təhsil və Psixologiya Əlaqəsi: Təhsil fərdlərdə arzu olunan davranışları yaratmağı hədəfləyir və bu istiqamətdə işləyir. Psixologiya isə davranışın və onun altında yatan səbəblərin anlaşılandırılması ilə məşğul olur. Yəni həm təhsil, həm də psixologiya fərdin davranışına yönəlmişdir.

İnkişafın əsasları: Fərdlərin ardıcıl və sistemli inkişafı prosesi keyfiyyət və kəmiyyət baxımından idarə olunur. İnkişaf mayalanmadan ölümə qədər ardıcıl dəyişiklikləri əhatə edir.

Koqnitiv İnkişaf: Bu mövzu fərdin elmi inkişafına yönəlmişdir. Koqnitiv inkişaf prosesi mərhələlərlə araşdırılır. Piagetin koqnitiv inkişaf mərhələlərini izah edərək, bu dövrlərdə fərdə öyrənmədə necə kömək edəcəyinə dair qərarlar verilir.

Şəxsiyyətin inkişafı: Şəxsiyyət fərdləri digər fərdlərdən fərqləndirən duyğu, düşüncə və davranış nümunəsi kimi izah edilə bilər. Şəxsiyyətin inkişafı mövzusunda; Şəxsiyyətin nə olduğuna, şəxsiyyətin inkişafına təsir edən amillərə və şəxsiyyət nəzəriyyələrinə diqqət yetirir. Şəxsiyyətin fərdi xüsusiyyətləri öyrənməyə böyük təsir göstərir. Çünki fərdi fərqlər nəzərə alındıqda, fərdlərin öyrənmə üsullarında da fərqlər olur. Başqa sözlə, öyrənmə üsulları şəxsiyyətə görə dəyişə bilər.

Əxlaqi İnkişaf: Əxlaq fərdlərin yaxşı/pis, doğru/yanlış şəkildə subyektiv mühakimələrinin məcmusudur. Əxlaqi inkişaf mövzusunda Piaget və əxlaqi inkişaf nəzəriyyəsi vurğulanır. Piaget də fərdin əxlaqi mərhələlərini inkişaf mərhələlərinə görə

sıralamışdır. Bundan əlavə, burada Kolberqin əxlaqi inkişaf nəzəriyyəsi də nəzərdən keçirilir [15, s. 78].

Öyrənin Əsasları: Bu başlıq altında fərdin öyrənməsinə təsir edən fərdi və ətraf mühit amilləri, zəka və qabiliyyət qabiliyyəti, özünü tənzimləmə qabiliyyəti, özünü effektivlik və dolaylı öyrənmə qabiliyyəti kimi mövzular vurğulanır.

Pedaqoji psixologiyada hansı metodlardan istifadə olunur?

Müşahidə üsulu: Daxili və xarici müşahidə olaraq iki yerə bölünür. İntrospeksiya fərdin daxili proseslərinin introspeksiya üsulu ilə qiymətləndirilməsidir. Səhv edəndə onun daxildə hesabını çəkmək kimidir. Xarici müşahidə isə psixoloji vəziyyətin xarici monitorinqidir.

Xarici müşahidə iki hissədə tətbiq olunur. Sistemli müşahidəni müəyyən qaydalara uyğun olaraq eksperimental qrupun müşahidəsi kimi izah etmək olar. Qısaca; planlaşdırılmış müşahidə. Təbii müşahidə isə plansız müşahidənin bir formasıdır. Xəbərdarlıq olmadan edilir.

Eksperimental Metod: Nümunənin qrupa təsirinin əlaqələndirilməsi və idarə edilməsidir. Bu üsulda insana, zamana və mühitə görə fərqli dəyərlər ala bilən dəyişənlər adlanan atributlar mövcuddur. Tədqiq olunan mövzu asılı dəyişən, müstəqil dəyişən və nəzarət qrupu ilə əlaqələndirilir və nəticəyə gəlinir.

Statistik Metod: Psixoloji hadisələrdən əldə edilən məlumatların ədədi ifadəsi, təsnifatı və assosiasiyası üzrə tədqiqatların aparıldığı üsuldur. Tədqiq olunan subyektlər arasında əlaqə korrelyasiya dəyərində baxmaqla başa düşülür.

Klinik Metod: Səhv və narahatedici davranışları yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilən bir üsuldur.

Anket metodu: Yazıda insanların öz davranışlarını və düşüncələrini özlərindən öyrənmək üsuludur. Etibarlı sayılmır, çünki insanların cavablarında dürüst olub-olmaması dəqiq bilinmir [15, s. 79].

Müəllimlər ingilis dili dərslərində ingilis dilində danışmaqları üçün şagirdlər ingilis dilindən istifadə etmək üçün motivasiya hiss etmirlər. Əksinə, benqal dilində danışirlər.

İngilis dili (EFT) dörd dinləmə, danışma, oxuma və yazma bacarığına diqqət yetirən dilə əsaslanan kitablar və səriştə əsaslı kurikulumdur. NCTB (2012) “English for Today” kitabının ön sözündə qeyd edir ki, bu kitablar kommunikativ yanaşmaya önəm verir. Mövcud kurikulum tələbələrə dörd dil bacarığını əldə etməyə kömək edir [17, s. 88].

İngilis dilində Terminal Bacarıqlarının sayı Dinləmə-4, Danışiq-8, Oxuma-7 və Yazma-12-dir. İbtidai səviyyədə ingilis dilini öyrənməyin əsas məqsədləri ingilis dilində danışmaq və gündəlik həyat haqqında danışmaq və kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməkdir. Amma mövcud vəziyyətdə müəllimlər orta sinifdə ingilis dili dərində ingilis dilini məşq etdirmir və beləliklə, şagirdlər ingilis dili dərində də ingilis dilindən istifadə etmirlər.

Sinifdə ingilis dilindən istifadə ilə bağlı problemlər və çətinliklər bunlardır: müəllimlərin sinifdə ingilis dili praktikasına öyrəşməməsi və eyni çatışmazlıq tələbələr arasında da müşahidə olunur.

Bundan əlavə, monitorinq sisteminin zəif olması səbəbindən müəllimlər ingilis dilini praktiki olaraq öyrətməkdə səmimi deyillər. Üstəlik, ingilis dili təcrübəsi üçün əlverişli mühit yoxdur. Bütün bu təcrübələri nəzərə alaraq ölkəmizdə ingilis dili dərslərinin səviyyəsinin yüksəldilməsi olduqca vacibdir.

Orta məktəb müəllimlərinin əksəriyyətinin nitq bacarıqları lazımi səviyyədə deyil və bu səbəbdən onlar tələbələrin sinifdə ingilis dilini təcrübədən keçirmələri üçün kifayət qədər imkanlardan istifadə edə bilmirlər.

Demək olar ki, bütün orta məktəb müəllimləri ana dilindən istifadə edərək ingilis dili dərini keçirlər. Onlar daha az işləməli olmaları üçün ənənəvi şəkildə ingilis dilində yazmaq və oxumaq təcrübəsini vurğulayırlar.

Beləliklə, müəllimlər ana dilindən istifadə edərək ingilis dili dərini keçirmək imkanı əldə edirlər. Onlar ingilis dili dərində dərini keçirməyə deyil, ana dilindən istifadə etməyə alışıblar. Müəllimlər ingilis dili təlimi keçsələr də, ingilis dili dərində ondan lazımi şəkildə istifadə etmirlər.

Beləliklə, kənd ibtidai məktəblərində dərslərdə şagirdlər ingilis dilində kifayət qədər danışmaq imkanı əldə edə bilmirlər. Beləliklə, onlar ingilis dili dərslərində ana dilindən istifadə edirlər [20, s. 65]. Dünya miqyaslı PERC (İbtidai İngilis Resurs Mərkəzi) adlı layihə orta məktənlərdə müəllim və şagirdlərin danışdıqları ingilis dilinin keyfiyyətini artırmaq məqsədi daşıyır.

Layihə müəllimlərin ingilis dilini mükəmməl bilməsi və öz ingilis dili biliklərini sinifdə tətbiq etməsi və şagirdlərin ingilis dili dərslərində danışması üçün ingilis dili təlimini təşkil edir.

Milli Təhsil siyasətinə (2010) uyğun olaraq, ingilis dilində Yazı və Danışq bacarıqlarını təmin etmək üçün əvvəldən müvafiq addımlar atılacaq və ehtiyaclara uyğun olaraq gələcək dərslərdə davam etdiriləcək və vurğulanacaqdır.

Bu o deməkdir ki, ingilis dilinin istifadəsini artırmaq üçün ingilis dili dərsləri ingilis dili vasitəsilə aparılacaqdır. Məqsədlərə uyğun olaraq ilkin ingilis dili dərsləkləri CLT yanaşması əsasında hazırlanmalıdır. Əgər müəllim CLT yanaşmasına məhəl qoymursa və dərsi ənənəvi yanaşma əsasında aparırsa, onun məqsədinə və ya təlim nəticələrinə nail olmaq mümkün olmayacaqdır.

İngilis dili dərslərində ingilis dilində danışq təcrübəsi olmadığı üçün müəllim və şagirdlərin ingilis dilində danışq qabiliyyəti yoxdur. Açıqlamadan aydın olur ki, həm müəllimlər, həm də şagirdlər ingilis dili dərslərində utancaqlıq ucbatından ingilis dilindən istifadə etmirlər.

Hər kəs düşünür ki, ingilis dilində danışarkən hər hansı bir səhvə yol verərsə, başqaları ona gülə bilər.

Şagirdlər ingilis dili biliyinin güclü olmadığı və ümumi ingilis dili anlayışının çox zəif olduğu müəyyən edilmişdir. Beləliklə, demək olar ki, müəllimlər ingilis dili bacarıqlarını sinifdə tətbiq etməkdə maraqlı deyillər və bu səbəbdən şagirdlər digər şagirdlər və müəllimlərlə ingilis dilində danışq bacarıqlarına nail olurlar [22, s. 134 - 135].

Bəzi hallarda müəllimlər ingilis dilində dərslər deməyə başlayırlar, lakin bir müddət sonra ana dilinə keçirlər. Yuxarıdakı müzakirədən aydın olur ki, müəllimlər

İngilis dilindən istifadə etmək üçün dərsləri düzgün aparmırlar. Ona görə də kənd orta məktəblərində şagirdlərin ingilis dilində danışmasına təsir göstərə bilmirlər [23, s. 65 – 66].

İngilis dilinin öyrənilməsi müxtəlif öyrənənlər üçün çoxlu imkanlar təqdim edir. İngilis dili bizə milli və dünya inteqrasiyasında kömək edir. Nəticə etibarlı ilə ingilis dili tək-cə ünsiyyəti asanlaşdırmır, həm də dünyada bilik əldə etməyə kömək edir [15, s. 10].

Dili və onun öyrədilməsi üsulunu mənimsəmək zərurəti yarandığından ingilis dilinin tətbiqi və həyata keçirilməsində böyük dəyişikliklər baş vermişdir.

Sinifdəki öyrənənlərin növündən asılı olaraq, müəllim onlara dili lazımi şəkildə öyrətmək üçün dəstəkləyici tədris metodlarına və çevik, uyğun metodologiyalara üstünlük verməlidirlər.

Müəllim nəyi, necə öyrətməli və nə qədər öyrətməli olduğu barədə dəqiq təsəvvürə malik olmalıdır. Təhsil bilik vermək və ya əldə etmək, mühakimə qabiliyyətini inkişaf etdirmək və özünü yetkin həyat tərzinə intellektual olaraq hazırlamaq prosedurudur.

Tədrisi daha güclü etmək üçün müəllim şagirdlərin problemlərini həll etmək üçün davranışlarını müşahidə edərək onların motivasiya səviyyəsini, səriştələrini, münasibətini, axtarışlarını və temperamentlərini dərk etməli və bu dəyişənləri fəaliyyətdə saxlamalıdır.

İngilis dilini öyrənənlərin nailiyyətlərinə təsir edə biləcək müxtəlif psixoloji amillər var. Bu amillərdən bəzilərinə yaş, idrak, zəka, şəxsiyyət, diqqət, maraq, özünə inam və motivasiya daxildir. İngilis dilinin öyrənilməsini maksimum dərəcədə artırmaq üçün onları həll etmək və ya bəzi mənfi amilləri minimuma endirmək üçün bu amillərdən xəbərdar olmağımız vacibdir.

Yaş idrak səviyyəsi və konseptual anlayış baxımından öyrənənlərə təsir edə bilən təbii bioloji amil hesab edilə bilər. İnanclar yaşlı öyrənənlərin və ya gənc öyrənənlərin ingilis dilini daha tez qavraması ilə bağlı fərqlidir. A.Klayn görə, "gənclər və inkişaf etməkdə olan uşaqlar arasında böyük idrak fərqləri var. Klayn daha sonra qeyd etmişdir

ki, dilçilər və pedaqoqlar yeniyetmələrin və gənclərin dil əldə etmək səylərinə mane olan optimal dil öyrənilməsi üçün bioloji cədvəl olan baxışa qoşulurlar [23, s. 145 - 146].

İdrakı bir amil kimi nəzərdən keçirdikdə görə bilərik ki, uşağın intellekti də uşağın yeni dili başa düşmək və öyrənmək üçün idrak qabiliyyətini təyin edən başqa bir psixoloji amil kimi qəbul edilə bilər.

Klayn bildirmişdir ki, yeni vəziyyətlərlə tez və effektiv şəkildə tanış olmaq və uyğunlaşmaq, mücərrəd anlayışlardan səmərəli istifadə etmək, münasibətləri qavramaq və tez öyrənmək bacarığı dil öyrənənlərin nailiyyətlərinə təsir edən amillərdir [24, s. 78].

İngilis dilini öyrənənlərə təsir edə biləcək narahatlıq, motivasiya və özünə inam kimi effektiv amillər var. Yeni bir dil öyrənmək yeni olduğu üçün stresli ola bilər. Bu, həmçinin şəxsiyyət münaqişəsi, dil çaşqınlığına (dilin topuq vurması) səbəb ola bilər.

Klayn qeyd edir ki, şagirdlərin zəngin bir mühitdə dil bacarıqları əldə etməsi üçün fitri qabiliyyətlərini tam şəkildə işə salmaları, ideal şəkildə rahat, motivasiyalı və özlərinə inamlı olmaları olduqca vacibdir [24, s. 79].

Nəticədə, dil öyrənənlər yeni dil öyrənərkən müəyyən mənada özlərində yeni şəxsiyyət qazanırlar. Bu dəyişikliyi etmək çətin ola bilər və hətta ünsiyyət qurmaq bacarığı ilə əlaqəli olduğu üçün insanın özünə hörmətinə təsir edə bilər. Dil səriştəsinə daha az inam hissi yuxarıda qeyd olunan effektiv amillərə, xüsusən də narahatlıq, özünə inamın itirilməsi və şəxsiyyət münaqişəsinə səbəb ola bilər.

Şagirdlər ingilis dilini yeni - yeni öyrənərkən həvəsləndirilməlidirlər. Əgər onlar yuxarıda qeyd olunan mənfi psixoloji amilləri yaşayıblarsa, onları yeni dili öyrənmək üçün artıq motivasiya fərdin davranışının şüurlu şəkildə qavranılan və ya şüursuz şəkildə bir məqsədə doğru istiqamətini təyin etməkdə fəaliyyət göstərən təsirli-konativ amildir.

Daha motivasiyalı şagirdlər daha az motivasiyalı şagirdlərə nisbətən daha çox strategiyadan istifadə etməyə meyllidirlər. Şagirdlər motivasiya olunduqda onların dili

öyrənməyə daha çox həvəsi olur və buna görə də onlar özlərini daha cürətkar hiss edirlər.

Dil öyrənməkdən həzz alan və onların tərəqqisi ilə fəxr edən şagirdlər bunu etməyənlərdən daha yaxşı nəticə göstərirlər.

Motivasiya çox vaxt maraqla stimullaşdırılır. Əgər dərs şagird üçün maraqlı deyilsə, şagird yaxşı öyrənə bilməz. Əgər şagirdlər dillə məşğul olmağa məcbur edilirlərsə, bu, onların mövzuya maraqlı göstərməməsi deməkdir və buna görə də onlar öyrəndikləri bir şeyə daha az səy göstərəcəklər.

Diqqət öyrənmənin vacib aspektidir. Şagirdlərin diqqətini çəkməsək, onlar öyrənə bilməyəcəklər, çünki onlar anlayışı qavramaq üçün kifayət qədər diqqət mərkəzində olmayacaqlar.

Dil öyrənənlərdə diqqət çox vacibdir, çünki ingilis dilində bir çox qaydalar və istisnalar var. Şagirdlərin dili öyrənməkdə nailiyyətləri dayandıra biləcək tez-tez edilən səhvlərdən qaçınmaq üçün diqqətli olmaları vacibdir [7, s. 11].

Məlumdur ki, bu öyrənilmiş linqvistik biliklər şagirdlərin dil inkişafına təsir edə biləcək psixoloji amilləri həll etməyə kömək edə bilər. Belə ki, bu, öyrənmə məkanının atmosferi və mühitindən başlayır. Əgər şagirdlər sinifdə özlərini təhlükəsiz hiss edərlərsə, nəticə akademik tərəqqidə özünü mütləq göstərəcəkdir.

Hesab edirik ki, şagirdlərin, dil mənşəyini və mədəniyyətini bilməsi olduqca vacibdir. Bu bilik sinifdə marağı artırmaq üçün istifadə edilə bilər.

Şagirdləri tanımaq onların nəyi sevdiyini və nədən həzz aldığını bilmək deməkdir. Bu da öz növbəsində diqqəti cəlb etməyə kömək edir və tələbələrin motivasiyasını artırır.

Şagirdləri tanımaq müəllimlərə sinifdə müxtəliflikdən xəbərdar olmağa kömək edir və müxtəlif mədəniyyətlərdən istifadə edərək, sinifdə müxtəlifliyin qəbulunu təşviq edəcək strategiyalardan istifadə etməyə imkan verir. İngilis dilini inkişaf etdirmək üçün fərqli ənənə və adətlərin gətirilməsi mədəniyyət sarsıntılarının qarşısını almağa kömək edə bilər. Bu, həmçinin dilin öyrənilməsini daha orijinal edə bilər [5, s. 18].

İstifadə olunan strategiyalar şagirdlərin təkbaşına mübarizə aparmaq əvəzinə bir-birlərinə dəstək olmalarına imkan verməlidir. Beləliklə, müəllimlər şagirdlərin ingilis dilindən istifadə edərək həmyaşıdları ilə ünsiyyət qura bildikləri və özlərini və həmyaşıdlarını qiymətləndirmədə iştirak edə biləcəkləri müzakirələrdən, qrup işindən və repetitorluqdan istifadə edə bilər. Bu strategiyalar şagirdlərin öz aralarında və dildə inamını artırmağa bilər, çünki onlar dili şifahi və yazılı şəkildə öyrənmək və istifadə etməkdə fəal iştirak edirlər [7, s. 14].

Şagirdlərin mənfi əhval-ruhiyyəsi müşahidə olunarkən heç bir tədbir görülməsə, daha böyük problemlər yarana bilər. Şagirdlər həvəslə oxumursa, edilməsi lazım olan şey şagirdə həmin dərsi sevdirməkdir. Psixoloji məsləhətçilərin köməyi ilə uşağın və ya gəncin bəyənmədiyi bütün dərslər bəyənilməyə başlayacaq. Dərslər sevilməyə başlayanda o dərsləri başa düşmək və onlarda uğur qazanmaq çox asan olacaq [10, s. 17].

Bəzən şagirdlər hesab edirlər ki, ən kiçik bir uğursuzluq nəticəsində yaşlarının gətirdiyi emosional dəyişikliklərlə birlikdə qalanların hamısı eyni uğursuzluqla davam edəcək. Və buna görə də məktəbə, dərslərə çox laqeyd yanaşırlar. Belə bir vəziyyətin nəticəsi olaraq müvəffəqiyyətli olan kurslarda belə uğursuz nəticələr alınmağa başlayır. Bu şəkildə davam edən bir vəziyyətin qarşısını almaq üçün vaxt itirmədən xüsusi mütəxəssislərə müraciət etmək lazımdır.

Təqdim ediləcək məsləhət xidməti ilə tələbələrə uğursuzluqların heç vaxt qalıcı olmadığı və gələcəkdə çox daha müvəffəqiyyətli olacaqları izah edilir. Bu mövzuda təcrübəsi olan bir məsləhətçi ilə söhbət edən tələbələr, nəticədə beynində yerləşmiş mənfi düşüncələrdən də azad olacaqlar [24, s. 19].

Şagird psixologiyası sosial, inkişaf və uşaq psixologiyasının tapıntılarından və fərdi variasiyalardan sosial və etik, eləcə də təhsil öyrənmədən ibarət olan öyrənmə üsullarının başa düşülməsinə kömək etmək üçün istifadə etməyə çalışmışdır [11, s. 11 - 12].

Şagirdin psixologiyası fərdlərin intellektual, fiziki, sosial və emosional davranışlarını anlamaq yolu ilə öyrənmənin keyfiyyət və kəmiyyətinə təsir edən

elementləri öyrənməyə çalışır. Bu, müəllimlərə şagirdlərin imkanlarını dərk etməyə imkan verir və şagirdlərə hər cəhətdən kömək etməyə çalışır. O, həm də cəmiyyətin əxlaqına uyğun olan şagirdin xarakterini formalaşdırır.

Təhsil psixoloqları öyrənənləri və öyrənmə kontekstlərini - həm ənənəvi siniflərdə, həm də ondan kənarında - öyrənir və yaş, mədəniyyət, cins, fiziki və sosial mühit kimi amillərin insan öyrənməsinə təsir yollarını qiymətləndirir. Onlar insan öyrənməsinin emosional, koqnitiv (idarəetmə) və sosial aspektlərini anlamaq üçün insan inkişafı ilə bağlı ən son tədqiqatlara əsaslanan təhsil nəzəriyyəsi və təcrübəsindən istifadə edirlər [24, s. 19].

Təhsil psixologiyası proqramlara, kurikulumlara və dərslərin inkişafına, eləcə də sinif idarəetmə yanaşmalarına təsir göstərə bilər. Məsələn, pedaqoqlar sürətlə dəyişən texnologiyaların tələbələrinin öyrənməsinə həm kömək edən, həm də zərər vuran yolları başa düşmək və həll etmək üçün təhsil psixologiyasından anlayışlardan istifadə edə bilərlər.

Bundan əlavə, pedaqoji psixoloqlar ənənəvi təhsil metodları ilə mübarizə aparan şagirdlər üçün ən yaxşı təcrübələr haqqında müəllimləri, valideynləri və idarəçiləri maarifləndirməkdə mühüm rol oynayırlar.

Psixoloqlar kimi, bu mütəxəssislər çox vaxt uşağın öyrənmə nəticələrini yaxşılaşdırmaq üçün birbaşa uşaqlarla və valideynlər və müəllimlərlə əməkdaşlıq edərək işləyirlər.

Bununla belə, təhsil psixoloqları müxtəlif kontekstlərdə, o cümlədən məktəblərdə, icma təşkilatlarında, dövlət tədqiqat mərkəzlərində və öyrənmə mərkəzlərində tədqiqatçı, məsləhətçi və müəllim kimi karyera qura bilərlər. Belə ki, öyrənmənin psixoloji strategiyaları aşağıdakılardır [7, s. 11]:

Şagirdlərin şəxsiyyətini fərqli səviyyələrdə tanımaq üçün pedaqoji psixologiya ilk növbədə onların əqli bacarıqlarda (idrək), sosial rollarda, əxlaqi mülahizələrdə, növ və təbiətə dair inanclarda yetkinləşdiyi səviyyələrə əsaslanan insan inkişafı nəzəriyyələrini hazırlayır və tətbiq edir.

Davranış perspektivi

Bu, müəllimin sisteməlik mükafatlandırma və motivasiya vasitəsilə şagirdin davranışını dəyişdirdiyi müxtəlif təhsil şəraitlərində istifadə olunan mühüm texnikadır [4, s. 6]. Maddi mükafatların şagirdləri daha yaxşı işləməyə və arzu olunan nəticələri almağa, habelə müəssisənin mədəniyyətinə uyğunlaşmağa sövq etdiyinə dair sübutlar var. Maddi mükafatların şagirdlərin daha yaxşı fəaliyyət göstərməsinə və üstünlük verilən nəticələrə səbəb olmasına, eləcə də təşkilatın mədəniyyətinə uyğunlaşmasına sübut var.

Koqnitiv perspektiv

Davranış perspektivinin həyatı və kritik funksiyası olsa da, müasir təhsil psixoloqları tendensiyaları, inancları, xatirələri, motivasiyaları və hissləri əhatə edən intellektual konstruksiyalarla məşğul olduğu üçün idrak perspektivinin davranış perspektivindən daha güclü olduğunu iddia edirlər. Koqnitiv nəzəriyyələr bildirir ki, yaddaş strukturları məlumat və biliyin necə qavranıldığını, işlənməsini, saxlanmasını, əldə edilməsini və unudulmasını müəyyən edir [13, s. 8].

Öyrənmə çətinlikləri

Onilliklər ərzində tədris müəllim mərkəzli strategiyalarla idarə olunur. Bu yanaşmada məlumat təlimatçıdan öyrənənə ötürülür. Fərdi öyrənənlər məlumatı passiv şəkildə əldə etdiyinə görə bilik statikdir. O, həmçinin şagirdlərə nisbətən təlimatçı tərəfindən əlavə çıxış və suallarla xarakterizə olunur [7, s. 10].

Müəllimlər artıq tələbələrin intellektual qabiliyyətlərinin müxtəlifliyindən xəbərsizdirlər. Fiziki, zehni, davranış və emosional problemlərə görə şagirdlər əsasən öyrənmə çətinliklərindən əziyyət çəkirlər.

Evdə və ya məktəbdə məyusluq və gərgin münasibətlər də öyrənməyə təsir göstərir. Uşağın öyrənmə problemi olduğu halda, o, öyrədilən materialı mənimsəmək, yadda saxlamaq və çoxaltmaq iqtidarında olmur.

Şagirdlər təhsil şəraitlərində bir sıra çətinliklərlə üzləşirlər, bəzən onların ciddi fiziki və ya əqli problemləri ilə üzləşmələri üçün kifayətdir. Şagirdlərin stress yaşamaları və ruhdan düşmələrinin səbəbləri aşağıdakılardır:

- a. Valideynlərin yüksək qiymətlər üçün təzyiqi
- b. Müəssisə və ya məktəblərdə təhsil resurslarının olmaması
- c. Ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün təzyiq
- d. Çox yüksək və ya çox aşağı ola bilən müəssisə ilə şagirdin bacarıqları arasında uyğunsuzluq
- e. Müəllimlərin mənfi davranışları və münasibəti
- f. Tələbələrin özünə inamının az olması
- g. İmtahan qorxusu
- h. Vaxt idarəetmə problemləri
- i. Planlaşdırma və icra arasında uyğunsuzluq
- j. Şəxslərarası münasibət problemləri
- k. Müəllimin həvəsləndirici davranışı
- l. Şagirdin mənfi düşüncə və hissləri
- m. Problemlərin öhdəsindən gələ bilməmək

Təhsil müəssisələri tərəfindən akademik və qeyri-akademik şəraitdə mentorlar üçün məsləhət xidmətləri göstərilməlidir. Onların vəzifəsi müxtəlif stresləri azaltmaqdır. Məsləhət və rəhbərlik tələbələrə daha çox güc qazanmağa və həyatlarına təsir edən mühüm qərarlar qəbul etməyə kömək edəcək düşüncələrin aydınlığını əldə etməyə kömək edəcəkdir.

Qərar vermə məsləhətləşmə prosesində mühüm rol oynayır. Rəhbərlik fərdlərə dəyər verdiklərini seçməkdə kömək etmək üzərində dayansa da, konsultasiya onlara dəyişiklik etməyə kömək etməyə yönəlmişdir. Təlimatçının rolu tələbələri müxtəlif tələblərə qarşı həssaslaşdırmaq və onların öhdəsindən konstruktiv şəkildə gəlmək və daha səmərəli və effektiv olmaqdır [12, s. 7].

Əlavə olaraq, sinifdə və sinifdən kənar tələbə-müəllim qarşılıqlı əlaqəsi müəllim-şagird münasibətində əsas rol oynayır ki, bu da motivasiya və sinif fəaliyyətlərində iştirakla nəticələnir. Müəllimlərin narahatlığı öyrənənlərə çətin vəziyyətlərin öhdəsindən layiqincə gəlməyə kömək edir və onlara irəliləməyə şərait yaradır.

İngilis dilini öyrənmə prosesində ən mühüm rol şagirdin üzərinə düşür, çünki müəllim yalnız fərdi və qrup səviyyəsində təlim prosesini asanlaşdırır. Müəllim daim öyrənmə effektləri və nəticələri baxımından şagirdin irəliləyişini qiymətləndirir.

Öyrənmək vaxt və enerjinin nəticəsidir. Vaxtdan düzgün istifadə şagirdlərin təhsil mühitində performanslarını yaxşılaşdırmaq üçün zəruri və vacibdir. Vaxtın səmərəli idarə edilməsi şagirdlərin effektiv öyrənməsinə və müəllimlərin effektiv tədrisinə kömək edir. Təhsil mühitində şagirdlər və müxtəlif şəxslər üçün vaxt gözləntiləri və ondan səmərəli istifadə təşkilatın uğuru ilə nəticələnən yüksək performansın əsasını təşkil edir.

Tədrisin əsas məqsədi öyrənməyi asanlaşdırmaqdır. Odur ki, müəllimlər şagirdləri həyata hazırlamaq, onları daha çox bacarıqlarla təchiz etmək, şagirdlərdə cəmiyyətin sosial və mənəvi dəyərlərini aşılamaq, onların iştirakını təmin etmək və özünüinkışafına töhfə vermək üzərində diqqət mərkəzində olmalıdır.

Müxtəlif tədris üsulları vasitəsilə psixologiya sahəsi öyrənənlərin davranış münasibətini və psixi pozğunluqlarını nəzərə alaraq ingilis dilini öyrənmə prosesinə və metodologiyasına böyük töhfə vermişdir. Tədris metodologiyası və onun tələbələrə təsiri müsbət və mənfi cəhətlərə malikdir [20, s. 19].

Müvəqqəti kommunikativ yanaşmaların ənənəvi üsulları şagirdin psixologiyasını başa düşmək üçün fəal, çevik və bacarıqlı müəllimlərə ehtiyac duyur. Onlar həm müəllimlərə, həm də öyrənənlərə müsbət təfəkkürün inkişafına kömək edən şagird psixologiyası ilə yanaşı humanist yanaşmalara da uyğunlaşmalıdırlar.

Beləliklə, ingilis dilinin tədrisində bu yanaşmalar özünə hörməti artırır, müsbət düşüncəni inkişaf etdirir, özünü dərk etməyi artırır, şagirdlər

arasında daha çox yaxınlıq yaradır, şagird və onun sinif yoldaşlarında güclü və yaxşı cəhətləri aydınlaşdırır. Bu məqsədlərə müsbət rəy verməklə yanaşı hisslərin, dəyərlərin, təcrübələrin, istəklərin və ideyaların paylaşılması prosesi vasitəsilə əldə edilir.

Müəllim sinifdə müxtəlif şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqədə olduqda, onları stimullaşdırdıqda və məlumat paylaşıqda və yer, mühit və sosial mənşəyi dərk

etdikdə, o, şagirdlərə dili düzgün və effektiv şəkildə öyrənməyə kömək edə bilər [23, s. 47].

Təhsil psixologiyası şagirdlərin ingilis dili dərslərində öyrənmələrini təkmilləşdirməyə kömək etmək üçün müəllimlər üçün dolğun bir bilikdir. Müəllimin məktəbdə və ya universitetdə ingilis dilini öyrətməsinin fərqi yoxdur. Əslində ingilis dilini ikinci/xarici dil kimi öyrətmək çətin məsələdir.

Müəllim pedaqoji psixologiyayı çox yaxşı bildikdə digər müəllimlərdən daha uğurlu dərs keçə bilər. Birincisi, müəllim sinifdə motivasiya yaratmağa və şagirdin diqqətini mövzuya cəlb etməyə çalışır.

Motivasiyanın olmaması şagirdlərin akademik nailiyyətləri üçün əsas maneədir, buna görə də müəllimin bütün səyləri bu maneələri aradan qaldırmaq və sinfi daha çox öyrənmək üçün stimül təmin etməkdir.

Əvvəlki tədqiqatların bir çoxu göstərir ki, motivasiya ümumiyyətlə bir dilin öyrənilməsində uğur və ya uğursuzluqda mühüm rol oynayır. Spolsky (1990) motivasiyalı şagirdlərin motivasiyası az olan şagirdlərə nisbətən daha tez öyrənmə ehtimalının olduğunu ifadə etmişdir. Müəyyən bir öyrənmə vəziyyətində motivasiyası az olan şagirdlərin diqqətini itirmələri, pis davranmaları və nizam-intizam problemlərinə səbəb olma ehtimalı var.

Əksinə, motivasiyası daha yüksək olan şagirdlərin fəal iştirak edəcək və müəyyən təlim tapşırığına və ya fəaliyyətinə daha çox diqqət yetirəcəklər. Məşğulluqla birlikdə, ədəbiyyatda motivasiya bütün şagirdlərin təkmilləşdirilmiş təlim nəticələri üçün çox vacib hesab olunur [22, s. 100].

Motivasiya şagirdin öyrənməyə cəlb edilməsi üçün ilkin şərt və zəruri element kimi qəbul edilir. Şagirdlərin öyrənməyə cəlb edilməsi təkcə özlüyündə bir məqsəd deyil, həm də tələbələrin sağlam akademik nəticələr əldə etməsi üçün bir vasitədir. Bu vacibdir, çünki həqiqi məşğulluq tələbə həyatı boyu daha yüksək akademik nailiyyətlərə səbəb ola bilər. Əgər pedaqoqlar gənc tələbələrin problemlərini bilmək və həll etmək və məktəbləri cəlbedici yerlərə çevirmək istəyirlərsə, o zaman tələbələrin öz sinifləri və müəllimləri haqqında dediklərinə qulaq asmalıdırlar.

Keçmişdə xarici/ikinci dil öyrənməkdə motivasiya ilə bağlı çoxlu müxtəlif araşdırmalar var. Bu tədqiqatların əksəriyyətinin nəticələri Gardner və Lambertin (1972) işi ilə uyğun gəlirdi ki, insanın xarici/ikinci dil öyrənmək ehtiyacı hədəf öyrənmə dili icması və ya integrativ motivasiya ilə sosiallaşmaq bacarığıdır.

Məsələn, Hedge (2000) ingilis dilini öyrənən 20 yapon şagirdin motivasiyasını araşdıran bir araşdırma aparmışdır [5, s. 8]. Bu araşdırmanın nəticələri göstərir ki, ingilis dilini xarici/ikinci dil kimi öyrənməyin ən ümumi səbəbləri əcnəbilərlə ünsiyyət qurmaq, yüksək profilli karyerada iş tapmaq, beynəlxalq məlumatları emal etmək və digər mədəniyyətləri anlamaq və s. dir.

Siriluck və Sirithip (2004) həmçinin orta məktəb şagirdlərinin ingilis dilini öyrənməkdə motivasiya və səriştəsi arasında əlaqə haqqında araşdırma aparmışdır.

Dil öyrənmədə motivasiyanın növləri iki yerə bölünür: daxili motivasiya və xarici motivasiya [5, s. 6].

Tədqiqatlar açıq şəkildə göstərirki, ingilis dilini yüksək səviyyədə bilən şagirdlərin aşağı ingilis dili biliyi olan şagirdlərlə müqayisədə daha integrativ motivasiyaya malikdirlər.

Bununla belə, iki qrup şagird arasında instrumental motivasiya səviyyəsində əhəmiyyətli fərq yox idi. Üstəlik, tədqiqat həmçinin göstərir ki, ingilis dilini yüksək səviyyədə bilən şagirdlər, ingiliscə nailiyyətləri az olan aşağı ingilis dili biliyi olan şagirdlərə nisbətən daha həvəslidirlər.

İngilis dilinin ikinci/xarici dil kimi tədrisində əyani vasitələrdən istifadə öyrənənlər və kontekst arasında güclü motivasiya yaradır ki, bu da onlara hədəf dildə yeni sözləri öyrənməyi və onları həmişəlik yadda saxlamağı asanlaşdırır.

Motivasiya davranışa enerji verən və yönləndirən ehtiyac və ya istək kimi müəyyən edilə bilər. Ulkinsin qeyd etdiyi kimi, “motivasiya birinci dil öyrənmə deyil, ikincinin müzakirəsində baş verən bir termdir” [7, s. 9].

Sosial-təhsil aspektində motivasiya həm də integrativ motivasiya və instrumental motivasiya kimi müəyyən edilə bilər. Instrumental motivasiya iş tapmaq

və ya özünü inkişaf etdirmək və ya sosial statusu yaxşılaşdırmaq üçün xarici dil öyrənmək istəyi deməkdir.

Tomlinsona görə, materiallara dilin öyrənilməsini asanlaşdırmaq üçün istifadə oluna bilən hər şey daxil ola bilər. Bu gün şagirdlərin əksəriyyəti internetlə işləməyin tərəfdarıdır ki, əgər müəllim PowerPoint proqramından istifadə edərsə, bu, ingilis dilinin tədrisində bəzi proqram təminatından istifadə edir ki, bu da şagirdlərin daha çox öyrənməsi üçün motivasiyasıdır [8, s. 11].

İkincisi, bacarıqlı müəllim şagirdin stress və narahatlığını azaldır, onlarda özünə inamı gücləndirir. Bəzən öyrənənlər öyrənmə çətinlikləri zamanı qorxu və stresslə üzləşirlər ki, bu da onların özünə hörmətini azaldır. Odur ki, müəllim bu qorxu və stressin kökünü dərk etməli və müvafiq strategiyalar vasitəsilə şagirdlərə onları aradan qaldırmağa kömək etməlidir.

Şagirdlərin çoxu ingilis dili dərslərində danışmaqdan qorxur, cümlədəki sözləri səhv saldıqda və ya yanlış tələffüzlə sözü ifadə etdikdə sinif yoldaşları tərəfindən ələ salındıqlarını düşünürlər. Müəllim şagirdlərin sözlərində səhv etsələr belə, gərginlik olmadan danışmağa imkan verməli və sinifdə şagirdlərin qrup müzakirələrində iştirak edə biləcəkləri mühit yaratmalıdır.

Psixoloqlar hesab edirlər ki, müəllim sinifdə müəllim mərkəzli rolunu oynamaq, hər hansı narahatlığın qarşısını almalı, həmçinin səhvlərini səbirlə düzəltməlidir [7, s. 9].

İndiki dünyada tədris terminindən istifadə müəllimin işi kimi qəbul edilmir, lakin bugünkü şagirdlər yetkin istinad çərçivəsinə çatmağa və bu çərçivəni müstəqil şəkildə inkişaf etdirməyə təşviq edilməlidir. Həqiqətən də müəllim sinifdə mütləq rəhbər deyil, bələdçidir. Şagirdlərin fərdi fərqlərinin başa düşülməsi və onların müəllimlərin işində tanınması çox vacibdir.

Nəticə olaraq eyd etməliyik ki, şagirdlərin əksəriyyəti ingilis dilində danışmağı öyrənmək istəyir, lakin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək asan deyil. Onlar bu dili xarici dil kimi öyrənməyə çalışırlar, buna görə də onlara uyğun sinifdə ingilis dilini öyrədən ən yaxşı müəllim axtarırlar.

Müxtəlif ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda ingilis dilinin tədrisi bir çox problemlərlə üzləşir. Müəllimlərin və şagirdlərin əksəriyyəti dərstdə çoxlu saatlarla tədris-təlim prosesində iştirak edir, lakin onlar çox uğur qazana bilmirlər. Hər bir müəllimin təhsil psixologiyasından tam biliyi olmalıdır ki, tələbələrə xarici dili öyrənməyə kömək etsin.

Şagirdlərin istəyini, motivasiyasını, əqli və fiziki xüsusiyyətlərini başa düşmək və müəyyən etmək onlara daha çox öyrənməyə kömək edə bilər. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, müəllim müxtəlif şagirdlərin xarakterini müəyyən etdikdən sonra tədrisə başlamalıdır. Yalnız bu yolla ingilis dilinin tədrisində uğur əldə etmək olar [4, s. 111 – 112].

Dünya miqyasında orta məktəb kurikulumuna yerli və global səviyyədə ünsiyyət üçün beynəlxalq dil kimi ingilis dilini öyrənməyi vurğulayan 2010-cu il təhsil siyasəti işığında yenidən baxılmışdır.

Beləliklə, bu kurikulum ingilis dili müəllimlərinə təlim nəticələrinə nail olmaq istədikləri halda ingilis dilindən istifadə etməklə ingilis dili dərslərini keçirməyi təklif edir.

Kurikulum dinləmə və danışma bacarıqlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirir, çünki dinləmə və danışma bacarıqlarının inkişafı oxu və yazı bacarıqlarının təməlini yaratmağa kömək edir.

Əsas etibarlı qeyd etməliyik ki, əgər ingilis dili müəllimləri dərstdə ingilis dilindən istifadə etsələr və ingilis dili dərsləri zamanı ingilis dilini təcrübədən keçirsələr, şagirdlər bu dili mənimsəyə biləcəklər. İngilis dilini öyrənmək üçün ingilis dili öyrənən çoxlu ingiliscə danışmaq dinləməlidir. Müəllim şagirdlərə də bu fürsəti yaratmağa kömək edə bilər [6, s. 178].

Beləliklə, ingilis dili müəllimləri hər bir tələbəni müxtəlif kommunikativ ingilis dili tədris metodlarına cəlb etməlidirlər ki, şagirdlər ingilis dilində danışa bilsinlər [10, s. 17].

5. Dinləmə, Danışmaq, Oxu və Yazma Bacarıqları üzrə Bacarıqlar “Bu gün üçün İngilis dili tələbələrə bütün dörd bacarıq üzrə səriştələrə nail olmaqda kömək etmək üçün işlənilib hazırlanmışdır.

Orta məktəb kurikulumun-2012-nin əsas məqsədləri sadə əmrləri, təlimatları, tələbləri başa düşmək və onları yerinə yetirmək və ingilis dilində danışmaq, gündəlik həyat haqqında danışmaq və kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməkdir. Bu səlahiyyətlər aşağıda verilmişdir:

Dinləmə:

1. İngilis dilində əsas səs fərqlərini, vurğu və intonasiyanı tanımaq.
2. Sadə əmrləri, göstərişləri və tələbləri başa düşmək və onları yerinə yetirmək.
3. Sadə sualları və ifadələri başa düşmək.
4. Sadə qafiyələri, şeirləri və hekayələri dinləmək, başa düşmək və onlardan həzz almaq.

Danışan:

İngilis dili səsləri, vurğu və intonasiyadan düzgün istifadə etmək.

2. Salamlaşma və vidalaşmaq və tanışlıq etmək.
3. Sual vermək və onlara cavab vermək.
4. Qafiyəli şeirlər söyləmək.
5. Günlərin və ayların adlarını söyləmək, vaxtı söyləmək.
6. Sadə hekayə və hərəkətlər haqqında danışmaq.
7. Təlimat, əmr vermək və tələb etmək.
8. Şagirdlərin gündəlik həyatı ilə bağlı mövzularda söhbətlərdə iştirak etmək

Oxuma [6,s. 77]:

1. Mətnləri düzgün tələffüz, vurğu və intonasiya ilə ucadan oxumaq.
2. Həm əsas, həm də sıra nömrələrini tanımaq və oxumaq.
3. Həftənin günlərinin, aylarının və vaxtının adlarını oxumaq.
4. Şeirləri düzgün vurğu və intonasiya ilə ucadan oxumaq.
5. Abzasları, hekayələri və digər mətn materiallarını anlayaraq səssiz oxumaq.
6. Təlimatları oxumaq və yerinə yetirmək.

7. Durğu işarələrini tanımaq və ona uyğun oxumaq.

Yazı [10, s. 16]:

1. Qeyri-kursiv hərfləri həm böyük, həm də kiçik yazmaq.
2. Kardinal və sıra ədədlərini yazmaq.
3. Qeyri-kursiv və kursiv hərflərdən həm böyük, həm də kiçik hərflərdən istifadə edərək söz, ifadə və cümlələr yazmaq.
4. Sözləri rəqəmlər, rəqəmləri isə sözlərlə yazmaq.
5. Durğu işarələrindən istifadə etmək.
6. Böyük hərflərdən istifadə etmək.
7. Həftənin günlərinin və aylarının adlarını və vaxtını yazmaq.
8. Sözləri, ifadələri və cümlələri düzgün yazmaq.
9. Diktasiya yazmaq.
10. Qısa və sadə əsərlər yazmaq.
11. Sadə şəxsi məktublar yazmaq.
12. Sadə formaları doldurmaq.

Kurikulum müəllimlərin dil bacarıqları üzrə öz səriştələri ilə birbaşa əlaqəli olan kommunikativ dil fəaliyyətlərinə şagirdləri cəlb etmək etmək üçün müəllimlərin sinifdə nə etməli olduqlarını səmərəli şəkildə təklif edir.

Araşdırmaya əsasən tövsiyələr aşağıda verilmişdir:

- a) Müəllimlər ingilis dilini tədris vasitəsi kimi düzgün istifadə edə bilmələri üçün lazımi dəstək göstərməlidirlər.
- b) Müəllim ingilis dili dərində tədris təlimatı xəttinə əməl etməlidir.
- c) İngilis dili müəllimlərinə daha çox ingilis dili təhsili verilməlidir.
- d) İngilis dili dərslərində İKT vasitəsilə rəqəmsal məzmandan istifadə şagirdləri həvəsləndirə və ingilis dilinin tədris və öyrənmə mühitini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırı bilər.
- e) İngilis dili dərslərində ingilis dilini tədris edərkən müəllimlər dərsləkdə göstərilən istiqamətə əməl etməlidirlər.

f) Dərslıklərdən başqa daha çox tədris materialının təmin edilməsi və İKT əsaslı tədris materiallarının təmin edilməsi şagirdləri həvəsləndirmək və orada ingilis dilinin tədris və öyrənmə mühitini yaxşılaşdırmaq üçün iki əsas amildir.

g) Belə ki, şagirdlərə ingilis dilini öyrənmək zərurətini və ingilis dilində danışmağın gözlənilən hədəfə çatmaqda onlara necə kömək edə biləcəyini dərk etmələri üçün “qısametrajlı filmlər” və ya “sənədli filmlər” nümayiş etdirilməlidir [17, s. 110 – 111].

h) Şagirdlərin müntəzəm olaraq ingilis dilində danışmaq təliminə ehtiyacı var [17, s. 87].

Xüsusilə kənd yerlərində ingilis dili dərslərində mövcud ingilis dili təcrübələri o qədər də qənaətbəxş deyil. Müəllimlər ingilis dilində dərslər keçirmək iqtidarında deyillər. Onların yetişdirilməsi üçün təlimlər var, lakin bunlar kifayət deyil.

Təkmil təlimlər tətbiq edilməli və bu, müəllimin nitq qabiliyyətinə yönəldilməlidir. Baş müəllim köməkçi müəllimləri həvəsləndirməli və təlimatlar verməlidir [14, s. 119 – 120].

Yeni təhsil paradigmasında biliyin passiv istehlakçısından olan şagird problemləri müstəqil həll edə bilən, onlara nail olmağın səmərəli yollarını tapa bilən aktiv subyektə çevrilməlidir.

Ümumiyyətlə qeyd etməliyik ki, orta məktəblərdə tədris prosesinə bu cür yanaşmada şagirdlərin müstəqil işi yalnız tədris prosesinin bir forması deyil, onun ayrılmaz əsasına çevrilir. Odur ki, orta təhsil müəssisələrində müstəqil işin mahiyyət və məzmununun nəzərə alınması, tələbələrin dil tədrisində idraki muxtariyyətin formalaşması günümüzün əsas məsələsidir və bu mövzu ətraflı təhlil və araşdırma tələb edir [2, s. 189 - 190].

Şagirdlər mütəmadi olaraq dərslərə getməli, qrup işlərində iştirak etməli, fəal öyrənmə ilə məşğul olmalı və müəllimlərə ağıllarında düşündükləri hər şey haqqında ingilis dilində suallar verməlidirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, ingilis dili ilə məşğul olmaq vəziyyəti pisdir, bu problemi həll etmək üçün hər kəs xəbərdar olmalı və öz rolunu oynamamalıdır.

Valideynlərin ingilis dilini öyrənmə qabiliyyətinin şagirdlərin motivasiyasına təsirinin nəticələri Hamidah və onun həmkarlarının valideynlərin şagirdlərin ingilis dilini öyrənmə motivasiyasına təsiri ilə bağlı apardıqları araşdırmalara uyğundur [3, s. 113].

Təəssüf ki, ingilis dilini yeni öyrənən valideynlər çox vaxt müəyyən dərəcədə məktəb səviyyəsində ailə fəaliyyətindən kənar qalırlar.

Müəllimlər valideynlərin əsas vəzifələrini açıq şəkildə çatdırmaqla, məsələn, övladının təhsil vaxtını təşkil etməyi öyrənməsində fəal rol oynamaqla kömək edə bilər.

Valideynlər də övladının evdə öyrənməsi və oxuması üçün sakit bir yer ayıra və suallara cavab verə bilər. Lazım gələrsə, onlar məktəb əsaslı texnoloji və tərcümə resurslarından, o cümlədən ikidilli lüğətlərdən və veb əsaslı dil tərcümə proqramlarından istifadə etməlidirlər.

Araşdırmaya görə valideynlər şagirdin ilk müəllimidir və onların təhsilinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Onlar həmçinin gələcək uğura kömək edə biləcək münasibət və davranışlar, eləcə də ingilis maraqlarının və fəaliyyətlərinin inkişafı üçün nümunədirlər. Şagirdlər çox vaxt davranışları, mədəni əxlaqları və dəyərləri valideynlərindən öyrənirlər.

Konkret olaraq, orta məktəb şagirdlərinin ingilis dilini öyrənməkdə ibtidai sinif şagirdlərinə nisbətən daha çox motivasiyası var.

İngilis dilinin öyrənilməsində motivasiya fərqi izah etmək üçün səbəb budur. Valideynləri ingiliscə danışa bilən şagirdlərin də ingilis dilini öyrənməkdə motivasiyası daha yüksəkdir. Valideynlərin öyrənmədə münasibət, motivasiya və davranışlara əhəmiyyəti, ümumiyyətlə, bir çox əvvəlki tədqiqatlarla uyğun gəlir [5, s. 199].

Tədqiqatda iştirak edən şagirdləri ən çox narahat edən nitq və dinləmə bacarıqları olmuşdur. Bu iki dil bacarığı digər insanlarla ünsiyyət qurmaq üçün çox vacibdir, ona görə də bu dil bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün təlim proqramlarının, kurikulumların, tədris metodologiyasının və tədris resurslarının qurulmasına daha çox

diqqət yetirilməlidir. Bu araşdırmanın nəticələrinə əsasən, nəticələr yalnız tədqiqatda iştirak edən xüsusi şagirdlər üçün unikaldir.

Şagirdlər həm instrumental, həm də integrativ aspektlərdə yüksək motivasiya səviyyəsinə malikdirlər, halbuki instrumental motivasiya integrativ motivasiyadan xeyli yüksəkdir.

Bundan əlavə, əsasən fərqli təhsil kontekstinə malik olan müxtəlif universitetlərdə digər şagirdlərlə aparılan tədqiqat əhəmiyyətli dərəcədə fərqli nəticələr verəcəkdir. Buna görə də, gələcək tədqiqatlar tədqiqatın keyfiyyətini artırmaq üçün daha çox fərqli təhsil pillələrini də əhatə etməlidir.

Növbəti fəsildə birinci paraqrafın yekun nəticələrinə əsasən orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində müstəqil işin təşkili zamanı qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları araşdırılacaqdır.

II FƏSİL

ORTA TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİNDƏ TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİ YOLLARI

2.1. Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində müstəqil işin təşkili zamanı qarşıya çıxan çətinliklər, mövcud vəziyyət, program və dərsliklərin təhlili

Orta təhsil müəssisələri şagirdlərin müstəqil işi fundamental fənn və elmi biliklər sisteminin formalaşmasına kömək edən mühüm tədris fəaliyyətinin əsas mühitidir. Şagirdlərin müstəqil işi dərskənənar vaxtlarda həyata keçirilir. Akademik fənlərin iş proqramlarında müəllimlərə şagirdlərin müstəqil işi üçün saatlar və mövzular müəyyən edilməlidir [3, s. 8].

Reallığın müasir şərtləri ilə aydın olur ki, cəmiyyət nəinki qlobal dünyaya uyğunlaşa, həm də onun aparıcı mövqələrini tuta bilən fəal peşəkar və həyatı mövqeyə malik yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə ehtiyac duyur. Buna görə də ali təhsil qarşısında həm peşəkar, həm də mədəni səriştələrə, özünü inkişaf etdirmək və kamilləşdirmək istəyinə malik gələcək mütəxəssislərin formalaşdırılması ilə bağlı xüsusi vəzifələr dayanır.

Şübhəsiz ki, bu məqsədə çatmaq üçün ali təhsil müəssisəsində tədris prosesinə yaxın gedən metodik yanaşmaların yenidən nəzərdən keçirilməsi və müasir texnologiyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmaq olmaz. Bu problemin həlli ilk növbədə tədrisin konseptual prinsiplərinin dəyişdirilməsini tələb edir, çünki yaradıcı şəxsiyyətin formalaşması biliklərin ənənəvi təqdim edilməsi ilə çətin ki, mümkün olsun [20, s. 187].

Yeni təhsil paradigmasında biliyin passiv istehlakçısından olan tələbə problemləri müstəqil həll edə bilən, onlara nail olmağın səmərəli yollarını tapa bilən aktiv subyektə çevrilməlidir. Universitetdə tədris prosesinin bu baxışında tələbələrin müstəqil işi tək-cə tədris prosesinin bir forması deyil, onun ayrılmaz əsasına çevrilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, orta məktəblərdə müstəqil iş tədris prosesinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla təşkili və səmərəli həyata keçirilməsi üçün optimal şərtlər tələb edir.

Müəllimin fikrincə, orta məktəb şagirdlərinin müstəqil işlərinin daimi şəkildə optimallaşdırılması idrak prosesini aktivləşdirməyə və özünü mükəmməlləşdirməsinin yeni yollarını tapmağa imkan verir.

Məlumdur ki, tədqiqata “müstəqil iş”, “müstəqillik” kimi məfhumların dəyərlərinin ətraflı nəzərdən keçirilməsi, müxtəlif konseptual yanaşmalar əsasında çoxsaylı nöqtələrinin təhlili ilə başlamaq lazımdır.

Müəllimin fikrincə müstəqil tapşırıqların qeyri-qənaətbəxş yerinə yetirilməsinin əsas səbəbi, şagirdlərin düzgün işləyə bilməməsidir. Belə ki, mətni oxuyub başa düşmək, ilk növbədə, lüğətin yetərincə bilinməməsi səbəbindən çətinliklər yaradır; ikincisi - düzgün işləyə bilməmək; üçüncüsü - aydın və tam təlimatların olmaması. Şagirdlər hər hansı tapşırığını ilk növbədə ətraflı, sözbəsöz tərcümə kimi yerinə yetirirlər.

İkinci növ tapşırıqlar da (mətnin təkrar danışılması, mətnin ümumiləşdirilməsi) çox çətin və vaxt aparan kimi qeyd olunur. Şagirdlərlə aparılan söhbətlərdən məlum olmuşdur ki, onlar bu tapşırıqları çox vaxt mətnin ətraflı tərcüməsi ilə əlaqələndirirlər [29, s. 80].

Qeyd etmək lazımdır ki, şifahi iş formalarının məzmunun qısa şəkildə verilməsi, təkrar danışması, oxuyub başa düşməsinə yoxlamaq məqsədi daşıyır. Onlarda isə tapşırığın aydın və tam tərtibi olmadığından yalnız deyimin dil formasının əzbərlənməsi gizlənilir.

Şagirdlərin oxşar tapşırıqların yerinə yetirilməsində əsas çətinlikləri kimi lüğət, qrammatikadan məlumatsızlıq (respondentlərin 33%-i) və dil üzrə hazırlıq səviyyəsinin aşağı olmasını (25%) qeyd edə bilərik. Müstəqil işlərin düzgün yerinə yetirilməməsinin ümumi səbəblərinə gəldikdə, düzgün və sistemli işləyə bilməmək (76%) kimi çətinliklər önə çəkilmişdir.

Məhz şagirdlər öz tapşırıqlarını səhv və systemsiz yerinə yetirdiklərinə görə leksik və qrammatik minimumu bilmirlər. Şagirdlər başa düşürlər ki, sinifdə passivlik ev tapşırıqlarının artmasına səbəb olur.

Konkret tapşırıqların yerinə yetirilməsinin çətinliyi ilə bağlı cavabda “passivlik” əhəmiyyətinə görə beşinci (13%), ümumən isə müstəqil tapşırıqların yerinə yetirilməsi ilə bağlı çətinliklərə cavabda üçüncü yeri (22%) tutur.

Nəticə etibarıyla deyə bilərik ki, şagirdlər ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təkmilləşdirilməsi üçün sinifdə fəal nitq təcrübəsinin və müəllimin nəzarəti altında bütün tapşırıqların yerinə yetirilməsinin nə qədər vacib olduğunu başa düşürlər [19, s. 7].

Müstəqil tapşırıqların uğurla və vaxtında yerinə yetirilməsi üçün tələbələrin irəli sürdüyü şərtləri nəzərdən keçirək. Birinci şərt hər bir işi düzgün və sistemli şəkildə yerinə yetirmək bacarığıdır.

Hər bir tapşırığın tərtib edilməsində şagirdin hərəkətlərini unikal şəkildə müəyyən edən və onun fəaliyyətinə nəzarət edən alqoritmik bir sistem verilməlidir. Tapşırıqda alqoritmik sistemlər düzgün işləmək bacarığı formalaşana qədər tələbələrin sinifdə və evdə müstəqil işi üçün müxtəlif növ məşqlərdə çox vacibdir.

Əks halda, şagirdlərin düşdüyü qeyri-müəyyənlik vəziyyəti ona tapşırığın yerinə yetirmə yolunu tez və inamla seçməyə imkan vermir, tapşırığın məqsədini, onun yerinə yetirmə ardıcılığını müəyyənləşdirməyə və öz-özünə təlimat yaratmağa məcbur edir [20, s. 18].

Hər bir konkret tapşırıq üçün alqoritmik göstərişlərə əlavə olaraq, şagirdlər hər dəfə müstəqil işdə bütün əməliyyatların ardıcılığını dəqiqləşdirməlidirlər: nəzəri materialı nə vaxt oxumalı, sözləri necə və nə vaxt öyrənməli, laboratoriya işlərini nə vaxt yerinə yetirməli və s.

İstənilən müstəqil tapşırıqda vaxt amilini nəzərə almaq çox vacibdir: müstəqil işin müddəti, ritmi və tempi. Onlar müəllim tərəfindən təyin olunmalıdır. Yalnız bu halda şagird istənilən müstəqil işi yerinə yetirərək zamana uyğunlaşmağı, tempi müşahidə etməyi öyrənəcəkdir.

İkinci şərt işin böyük hissəsinin hər bir şagird tərəfindən sinifdə yerinə yetirilməsi, şagirdlərin dərstdə fəallığıdır.

Belə ki, müşahidə əsasında deyə bilərik ki, müəllimin vəzifəsi dərsi elə təşkil etməkdir ki, hər bir şagird bütün 45 dəqiqə ərzində fəal işləsin, şifahi nitqdə və oxuda bütün məşqlərin həyata keçirilməsində iştirak etsin.

Eyni zamanda müstəqil işin həyata keçirilməsinin sinifdə hazırlanması çox vacibdir. Şagirdlərin fəallığını artırmaq üçün texniki təlim vasitələrindən, aydınlıqdan geniş istifadə etmək lazımdır ki, müəllimin şagirdlərin fəal nitq fəaliyyətinə nəzarəti ilə yanaşı, özünə nəzarət və qarşılıqlı nəzarət də baş versin.

Şagirdlər üçün ingilis dilini öyrənərkən müstəqil işi uğurla yerinə yetirməyin növbəti şərti sabit lüğətə malik olmaq, minimum söz bilmək, həmçinin müəllimdən hər bir konkret tapşırıq üçün tanış olmayan sözlərin siyahısını almaqdır (25% respondentlər). Dördüncü şərt yaxşı dərslük və tədris materiallarının olmasıdır (respondentlərin 17%-i).

Qeyd etmək lazımdır ki, bu şərt bəlkə də ən mühüm şərtidir, çünki məhz dərslük şagirdin müstəqil iş sistemini müəyyən etməli, tam alqoritmik göstərişlər olan konkret tapşırıqları özündə əks etdirməli, yəni düzgün işləməyi öyrənməlidir.

Şagirdlərin irəli sürdüyü son şərt müəyyən şəxsi xüsusiyyətlərin olmasıdır (respondentlərin 10%-i). Bunlara məqsədyönlülük, əzmkarlıq, təşkilatçılıq, iradə, o cümlədən maraq, xarici dil öyrənmək istəyi daxildir.

Fikrimizcə, orta məktəb şagirdlərin qeyd olunan şəxsi xüsusiyyətləri və hər şeydən əvvəl xarici dil öyrənməyə maraq və istəyi nəzərə alınmaqla, onların müstəqil işinin planlaşdırılması və təşkili prosesində aparıcı yer tutmalıdır.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, ingilis dilinin tədrisi prosesi elə qurulmalıdır ki, şagirdlərin dili öyrənməyə, dilə dair mühüm və yeni məlumatlar daşıyan materiallara marağını oyatsın. Yalnız bu halda biz şagirddə iradə, məqsədyönlülük, təşkilatçılıq, əzmkarlıq kimi keyfiyyətlərin formalaşmasına müsbət təsir göstərə bilərik [20, s. 117 – 118].

Sonda bu qənaətə gəlirik ki, ingilis dilinin tədrisi prosesinin təşkili üçün tək cə müəllimin işi, tədris metodikası məsələləri deyil, həm də şagirdin müstəqil əməyinin təşkili məsələləri, yəni xarici dillərin öyrənilməsi və mənimsənilməsi məsələlərinin araşdırılması olduqca vacibdir. Bu səbəblə bir növbəti paraqrafda müstəqil işin təşkilində mövcud olan proqram və dərsliklərin təhlilini aparacağıq.

Müasir təhsildə məktəbdə dərsdən kənar fəaliyyətlər məktəb proqramlarının mühüm hissəsini təşkil edir. Lakin bunlar proqramda təfərrüatlı göstərilmədiyi üçün bir çox müəllimlər, idarəçilər və hətta nəzarətçilər tərəfindən nəzərdən qaçırılır [22, s. 94].

Belə ki, məktəbin yalnız kurikulumuna daxil edilmiş kurs fənlərinin tədris olunduğu bir yer olması kimi fikirlər məktəbdən kənar tədbirlərin əhəmiyyətinin dərk edilməsinə mane olur. Bu vəziyyətin aradan qaldırılmasına kurslarla yanaşı dərsdən kənar fəaliyyətlərin də daxil ediləcəyi inklüziv kurikulumuna nail olmaq olar [28, s. 119 – 120].

Qeyd etdiyimiz kontekstdə yaradıla bilən və məktəbdə həyata keçirilən bütün fəaliyyətləri əhatə edə bilən bu proqram həqiqətən müəllimlərə və ya pedaqoqlara məktəbdə dərslər və dərsdən kənar vaxtlarda uşağın və ya gəncin öyrənməsinə imkan verəcək bir mühit təmin etməlidir.

Bununla belə, belə bir vəziyyətdə məktəblər sinifdaxili və məktəbdən kənar tədqiqatlarla bütövlük nümayiş etdirən və təhsilin real şəkildə məqsədinə çatmasına kömək edə biləcək qurumlara çevriləcəkdir.

Bu gün kurikulumunda məktəblərimizdə sinifdən kənar fəaliyyətə önəm və önəm verilməli olduğu bildirilsə də, hətta bu məqsədlə müxtəlif əsasnamələr də dərc olunsada, bəzi çalışqanların səyi istisna olmaqla, bu məsələnin tam həyata keçirildiyini söyləmək olmaz.

Xüsusən də son illərdə təhsilin mərkəzinə imtahan sistemi qoyulduğu görünür. Bu gün bir çox müəllimlər imtahanlara hazırlıq zamanı şagirdlərin boşluqlarını doldurmaq üçün dərsdən kənar işləri əsas məcburi fənlərlə doldururlar. Və ya əksinə, dərsdən kənar müstəqil fəaliyyətlərdə öyrənmə ölçüsünün tamamilə diqqətdən kənar

qaldığı, şagirdi tək buraxan və əylənməkdən kənara çıxmadığı bir mühit yaradılır [29, s. 74].

Bununla belə, sinifdənənar fəaliyyətlər məktəbdə məcburi əsas kurslardakı fəaliyyətlər qədər vacibdir. Əslində bu fəaliyyətlərdə təhsil dəyərlərinin daha çox olduğunu söyləmək olar. Bu səbəbdən şagirdlərin təhsil məqsədləri ilə uyğun olaraq dərindənənar fəaliyyətlərə olan ehtiyacları olduqca vacibdir [31, s. 76].

İngilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkilində mühüm rol oynayır: müstəqil işin təşkili üsulları, tədris şəraiti, gündəlik tədris rejimi, müstəqil iş texnikası və s.

İngilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təşkilində mühüm rol oynayan rasional vasitələr aşağıdakılardır:

- a. müstəqil işin təşkili üsulları;
- b. tədris şəraiti;
- c. gündəlik tədris rejimi;
- d. müstəqil iş texnikası.

Orta məktəb şagirdlərinin ingilis dilinin tədrisində müstəqil işinin metodikası və onun həyata keçirilməsinə ümumi yanaşmalara əsasən deyə bilərik ki, şagirdlər müstəqil işi elmi və pedaqoji işinin tələbə ilə birlikdə planlaşdırdığı, lakin şagird tərəfindən tapşırıqlara uyğun olaraq və elmi-pedaqoji işinin metodiki rəhbərliyi altında onun bilavasitə iştirakı olmadan yerinə yetirilən müstəqil şagird dualizmidir. Yuxarıda qeyd etdiklərimizin hər biri şagirdlərdən daimi müstəqil iş tələb edir [34, s. 16].

İlk növbədə, hər bir şagirdin təlim prosesi zamanı psixi gigiyenaya riayət etməsi zəruridir. Ona görə də onlar əqli əməyin mexanizmlərini, yorğunluğun əmələ gəlməsinin səbəblərini, əmək qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması yollarını, eləcə də qidalanma rejimini, istirahətin təşkilini və s.-ni əsas tutmalıdırlar.

Şagirdlərin müstəqil iş şəraitində qarşılaşdığı çətinlik faktorları aşağıdakılardır:

- a. Sosial;
- b. Təhsil;

c. Peşə.

Xüsusilə, orta məktəb şagirdləri müstəqil təhsil şəraitinə uyğunlaşmalıdırlar. Bunun üçün burada elmi və pedaqoji işçilərin məqsədyönlü pedaqoji yardımı lazımdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, şagirdlər müstəqil iş şəraitində üç qrup çətinlikdən təsirlənir: sosial, təhsil, peşə. Sosial çətinliklər yaşayış yerinin dəyişdirilməsi, yeni yaşayış şəraiti və s. əhatə edir.

Öyrənmə çətinlikləri tədrisin yeni forma və metodları, müstəqil işin təşkilinin xüsusiyyətləri, elmi və pedaqoji işçilər tərəfindən ona nəzarət edilməsi ilə əlaqədardır. Buna görə də elmi və pedaqoji işçilər:

Müstəqil işin təşkilində elmi və pedaqoji işçilərin məsul olduğu məsələləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- a. Şagirdləri orta məktəbdə təhsilin təşkilinin psixoloji-pedaqoji xüsusiyyətləri ilə tanış etmək;
- b. Tərbiyə işinin üsullarını mənimsəməyə kömək etmək;
- c. Orta məktəb şagirdləri üçün ilk iki-üç ayda strukturu və tempi tədricən artıraraq xüsusi mühazirə texnikasına riayət etmək;
- d. Şagirdlərə mühazirəyə qulaq asmağı, onun məzmununu yazmağı və laboratoriya məşğələlərinə hazırlıq üsullarını öyrətmək;
- e. İngilis dilində müstəqil iş tapşırıqlarını aydın şəkildə təyin etmək;
- f. Müstəqil işlərə səbrli şəkildə nəzarət etmək və qiymətləndirmək.

Peşəkar çətinliklər ayrı-ayrı şagirdlərin öz peşə seçimlərində məyus olmalarında rast gəlinir. Ona görə də elmi-pedaqoji işçilər ixtisasın mənimsənilməsi prosesini, onların perspektivlərini və əhəmiyyətini izah etməlidirlər.

Metodistlərin tədqiqatlarına əsaslanaraq etiraf etməliyik ki, şagirdlərin müstəqillik səviyyəsinin inkişafına kömək edən müstəqil iş dörd növ ola bilər [40]:

- a. təkrar istehsal, bacarıqların formalaşdırılması, konkret situasiyalarda fəaliyyət üsullarının yadda saxlanması;

b. tipik situasiyalarda biliklərin ağıllı şəkildə ötürülməsinə, təhlil etməyə, əqli fəaliyyətin və idrak fəaliyyətinin inkişafına şərait yaratmağa imkan verən rekonstruktiv-dəyişkənlik;

c. şagirdlərin yaradıcı şəxsiyyətinin formalaşmasına töhfə verən, əldə edilmiş biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi, onları qeyri-standart vəziyyətlərə köçürülməsi;

d. yaradıcı şagirdlərə tamamilə yeni biliklər əldə etməyə, müstəqil bilik axtarışı bacarıqlarını möhkəmləndirməyə imkan vermək.

Əsas etibarlıya qeyd etməliyik ki, yuxarıda göstərilən müstəqil iş növlərinin müstəqilliyi kifayət qədər şərtidir və real tədris prosesində bu növlər bir-biri ilə üst-üstə düşür. Belə ki, şagirdin müstəqil işi dərslərdən vaxtda idrak prosesini genişləndirən, intensivləşdirən və davam etdirən düzgün təşkil edilmiş auditoriya fəaliyyətinin tədqiqi qarşıya çıxır [32, s. 70].

a) Əlbəttə ki, tələbənin müstəqil işinə gəldikdə, aşağıdakı addımları əhatə edən daxili motivasiyalı yaradıcı fəaliyyət başa düşülməlidir: məqsəd və vəzifələrin dərk edilməsi;

b) tədris tədbirlərinin vaxtında təyin edilməsində özünütəşkil etmək; həyata keçirilməsində özünə nəzarət.

Ümumiyyətlə, müəllimin nəzarəti altında tələbələrin müstəqil işi peşəkar özünütəhsil üçün məqsədyönlü hazırlığın pedaqoji inkişafıdır və tədris prosesində didaktik vasitədir, şagirdlərin təşkili və idarə edilməsinin süni pedaqoji strukturudur. Beləliklə, şagirdlərin struktur müstəqil işlərini iki hissəyə bölmək olar: müəllim tərəfindən təşkil edilən müstəqil iş, şagirdin müstəqil işi.

Müstəqil, yaradıcı gənclərin yetişdirilməsi məktəbin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Çünki müstəqil ölkənin istedadlı insanlara ehtiyacı var. Onlar cəmiyyətin aparıcı qüvvələridir.

Tədqiqat qabiliyyəti ilk növbədə fəaliyyət prosesində formalaşır. Tədris prosesi nə qədər məqsədyönlü olarsa, şagirdin istedadı, tədqiqatçılıq qabiliyyəti bir o qədər tez

üzə çıxacaq və inkişaf edəcəkdir. Bu o deməkdir ki, müəllim əvvəlcə hər bir şagirdin sirli, qəribə dünyasına daxil olur.

Müəllim şagirdin tədqiqatçılıq qabiliyyətini düzgün müəyyən etməsinə, ona fərdi yanaşmasına, inkişafının istiqamətləndirilməsinə kömək edir. Müəllim şagirdin elmi öyrənməyə, təfəkkürə marağında böyük dönüş yarada bilən şəxsdir [39, s. 167 – 168].

Dilimizi öyrənərkən fərdi müzakirələrə yaradıcı yanaşmaq üçün fənn müəllimləri tədris prosesini canlı qurmalıdırlar.

Bu gün istedadlı şagirdlərin bu və ya digər qabiliyyəti (tədqiqat qabiliyyəti) inkişaf etdirilməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur. Tələbələrin tədqiqatda iştirakı xüsusilə vacibdir. Bunun üçün ilk növbədə hər bir şagirdin istedad və qabiliyyətinin hansı sahədə yerləşdiyini müəyyən etmək lazımdır.

Tələbələrin bütün xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərini üzə çıxarmaq üçün tədqiqata cəlb etmək son dərəcə faydalıdır. Bu baxımdan şagirdlərin dil öyrənmə prosesində eksperimental tədris - çalışmalar sisteminin düzgün təşkili olduqca mühümdür.

2.2. Çalışmalar sistemi: Eksperimental tədrisin təsviri və aparılması

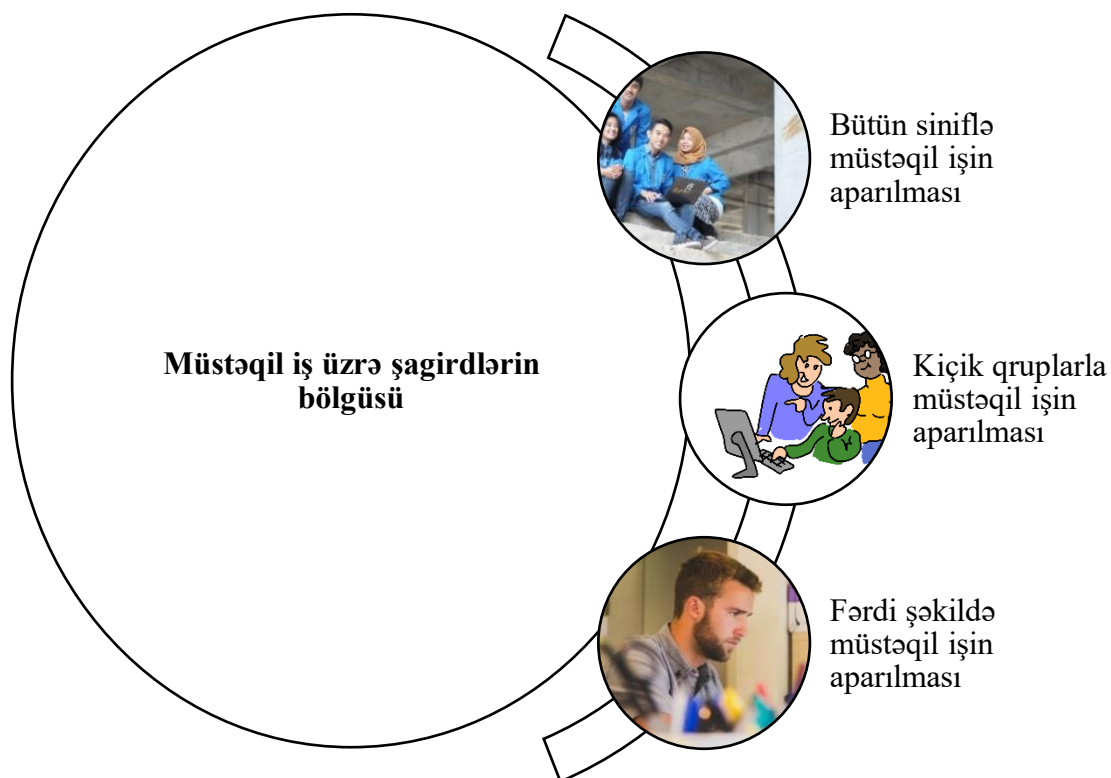
Araşdırma zamanı əldə edilən nəticələr Ağdam rayonu 22№ - li köçkün ümumi orta məktəbində orta tədris pilləsində 45 dəqiqəlik dərs zamanı müşahidə metodundan istifadə edilərək ümumiləşdirilmişdir. Bu zaman eksperiment və kontrol qruplar seçilmişdir.

Şagirdlərin sinifdəki davranışlarına gəldikdə müəllimin gözləntilərini bilib - bilmədiklərindən əmin ola bilmədik. müşahidə əsasında deyə bilərik ki, sinifdə dərs ilinin əvvəlindən etibarən müstəqil iş üzrə müxtəlif fəaliyyət üsulları istifadə olunur: bütün sinif, kiçik qrup, fərdi və s [3, s. 24].

Ən sadə dillə desək, təhsil davranış dəyişikliyi prosesidir. Davranış; öyrənilən və müşahidə edilə bilən cavablardır. Tədris prosesini yaşayanlarda müsbət davranışların meydana gəlməsi tendensiyası var. Təhsilin əsası kimi təsvir edə biləcəyimiz yer məktəb mühiti və xüsusən də sinif mühitidir.

Məktəb şagirdlərin davranışlarında arzu olunan istiqamətdə davranış dəyişikliklərinin aparıldığı ən mühüm mühitdir. Məktəb həyatının böyük bir hissəsi sinifdə keçir. Öyrənmə və tədris mühitində müvəffəqiyyətə təsir edən ən mühüm amillər sinifdəki davranışlar və effektiv sinif idarəçiliyidir.

Şəkil 2.1. Müstəqil iş üzrə şagirdlərin bölgüsü.

İstinad: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Müəllimin danışığında çıxardığımız nəticəyə görə şagird konfransları qarşılıqlı əlaqə yaratmaq və müstəqil işi onların fərdi ehtiyaclarına yönəltmək üçün dərslərdə öyrətməyə çalışdıqları bacarıqları inkişaf etdirmək üçün dəyərli bir yoldur. Ancaq qeyd etməliyik ki, müstəqil işin aparılmasında maddi-texniki ciddi çətinliklərə səbəb olur (xüsusilə, rayon yerlərində).

Beyin fırtınası müəyyən bir kommersiya və ya texniki problemi həll etmək üçün ideyalar yaratmaq və bilikləri bölüşmək üsuludur, Burada şagirdlər fasiləsiz düşünməyə təşviq edilir. Beyin fırtınası hər bir şagirdin ağına gələn kimi fikirlərini bölüşdüyü qrup fəaliyyətidir.

Şəkil 2.2. Beyin fırtınasının rəsmi təsviri.

İstinad: <https://medium.com/@fatima.zahra78/brain-storming-582bdbed8d39>
– brainstorming 2022.

Burada belə bir sual yaranır ki, bu prosesi necə qurulur? Müəllim siniflə söhbətə aşağıdakı suallara beş dəqiqəlik cavab ilə başlayır: İngilis dili üzrə müstəqil iş zamanı adətən etdiyiniz müxtəlif metodlar hansılardır? Bu işi asanlaşdıran və ya çətinləşdirən nədir?

Şagirdlərin müstəqil iş zamanı oxumaq, yazmaq və müzakirə etmək kimi təcrübələri haqqında danışarkən, müşahidə etdik ki, şagirdlər bu tip dərslərə xüsusi maraq göstərirlər.

Daha sonra müəllim dörd fəaliyyət rejimi üzrə rejim qurur. Bu rejimlərin hər biri üçün onlar müstəqil işin məqsədi haqqında danışır və sonra bu məqsədə ən yaxşı şəkildə nail olmaq üçün xüsusi təlimatlar üzərində beyin fırtınası aparır.

Müstəqil iş normasının qurulması:

Şagirdlər müstəqil iş rejiminin məhz onlar üçün olduğunu başa düşürlər: özbaşına bir şey üzərində işləmək. Onlar razılaşırlar ki, diqqəti cəmləməyi və düşünməyi bacarmalıdırlar və bunun baş verməsi üçün müəyyən təlimatlar olmalıdır. Əlbəttə ki, bu, müxtəlif şagirdlər üçün dəyişir.

Müstəqil işi bu cür təsvir edə bilərik [39]:

Müstəqil fəaliyyət çərçivəsində həyata keçirilən təcrübələrdən irəli gələn problemlər məktəb, müəllim, idarəçi, şagird və nazirlik olmaqla müxtəlif mövzular altında qruplaşdırılır. Bu problemlərin əksəriyyətinin müəllimlərin, bir qisminin isə məktəbdən qaynaqlandığı anlaşılır. Məktəblə bağlı problemlərlə məşğul olan müəllimlər; Məktəbin müstəqil fəaliyyətlə bağlı dəqiq proqramı olmadığıdır [18, s. 119 – 120].

Müəllimlə bağlı problemlər; Bütün məsuliyyətin müəllimin üzərində olduğu, müəllimin fəaliyyəti sinif səviyyəsinə endirə bilmədiyi, texnologiyadan istifadə edə bilmədiyi, müəllimin müstəqil fəaliyyət göstərməsinin məqsədsiz olaraq qəbul edildiyi görünür.

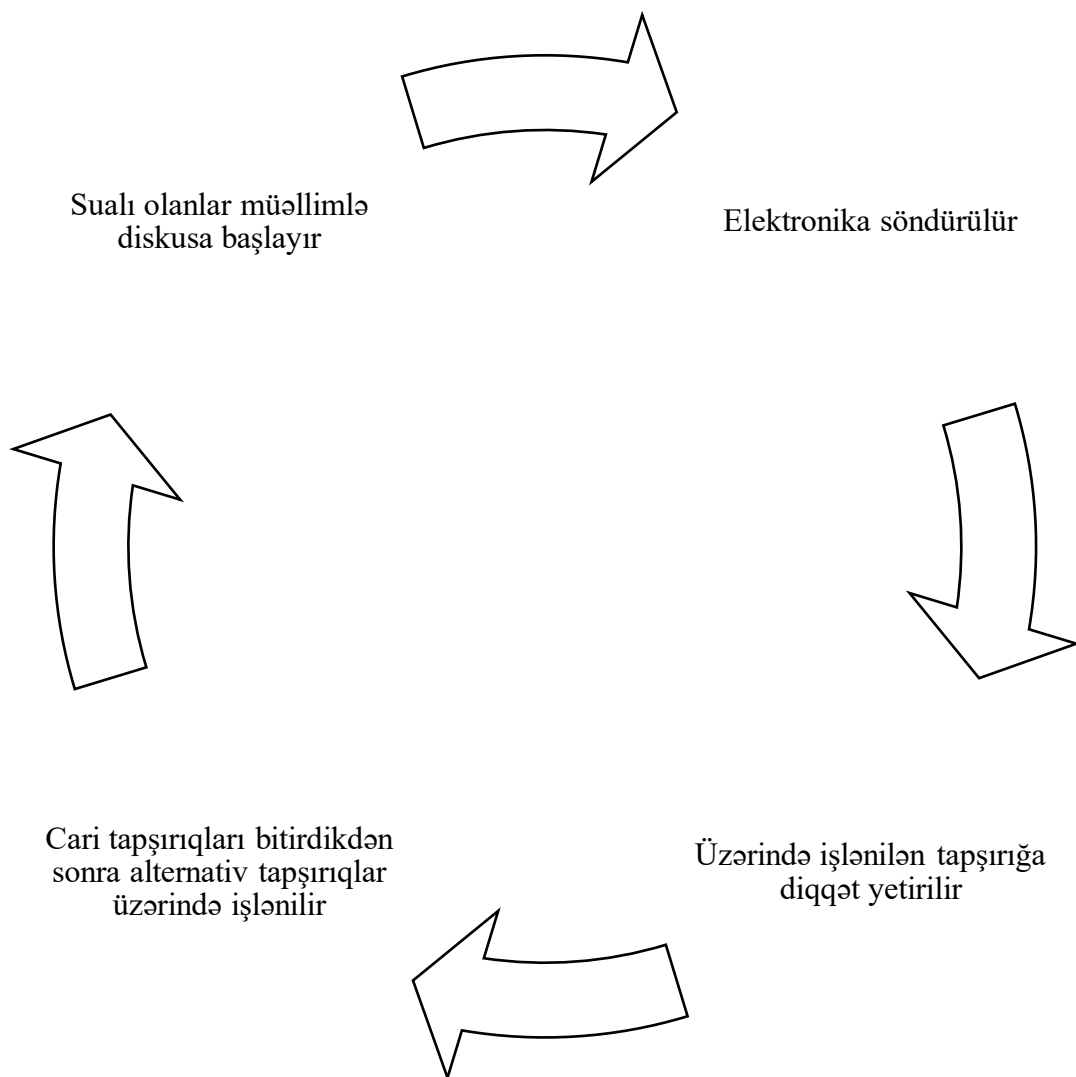
Buradan da anlaşıldığı kimi belə nəticəyə gəlmək olar ki, müəllimlərin bu işlərin məzmunu və tətbiqi ilə bağlı ixtisasartırma kurslarına ehtiyacı var. Müəllimlərin müstəqil fəaliyyət fəaliyyətini digər dərsləri tamamlamaq kimi qəbul etmələri bu proqramların təyinatından kənar istifadə edildiyini göstərir.

Tədqiqat, yazmaq və ya elektron kitab oxumaq kimi xüsusi tapşırıq üçün istifadə edilmədiyi halda, elektronika söndürülür və kənara qoyulur (Bu halda müəllim səliyyətdən asılı olaraq, qulaqlıqlara icazə verir, lakin bu başqa söhbət tələb edir - bəzi tələbələr qulaqlıqdan istifadə edərək musiqiyə daha yaxşı diqqət yetirirlər, digərlərinin isə diqqəti yayınır).

Müstəqil işin əsas təsviri aşağıdakı kimidir:

- a) Üzərində işlənən tapşırıqda diqqət yetirmək.
- b) Cari tapşırıqları bitirdikdən sonra alternativ tapşırıqlar üzərində işləmək.
- c) Sualı olanlar müəllimlə diskusa başlayır.
- d) Qeyd etdiklərimizi sxemlə aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik.

Şəkil 2.3. Müstəqil işin təsviri.

İstinad: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Təcrübə hissəsi:

Fərqli rejimləri tətbiq etmək çox vacibdir. Əvvəlcə müstəqil işə dair çalışmalar şagirdlərə paylanılır və sonra şagirdlər arasında dəyişdirilir.

Sonda bütün nəticələr qrup rəhbəri yaxud fərdi şəkildə ifadə edilir.

Nəticə etibarılı deyə bilərik ki, müəllimlər bilirlər ki, sinifdə istifadə edilən hər bir yeni fəaliyyət incə tənzimləmə tələb edir. Bir qrup müxtəlif insanların birlikdə işlədiyi zaman yaranan kiçik gündəlik problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün

müəllimlər şagirdləri vaxtaşırı yönləndirməli və sinif idarəetmə qaydalarını təkmilləşdirməlidirlər.

Müəllimin dediklərinə görə sinifdə hər hansı bir yeni iş görmək üçün öyrənilən ən yaxşı yollardan biri mütəmadi olaraq şagirdlərlə verilən müstəqil iş üzrə müzakirələr aparmaq və düşünməkdir. Belə ki, normaları müəyyən etdikdən və qısa müddət ərzində müstəqil iş vaxtı məşq etdikdən sonra şagirdlərə bu prosesin necə aparıldığı və onu daha da yaxşılaşdırma biləcəyi barədə fərdi üsullar yazmaq üçün təxminən üç dəqiqə vaxt sərf edilir.

Bu halda müəllim şagirdlərin fərdi fikirlərini dəyərləndirir, özündə qeyd edir, sonda isə nəticə çıxarılaraq onların necə tətbiq ediləcəyinə dair müzakirələr aparılır [30, s. 78].

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, tədrisdə müstəqil iş pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən müəllimin adekvat rəhbərliyi olmadan həyata keçirilə bilməz. Belə ki, keyfiyyətli müstəqil iş üçün mövcud bir vəzifə tələb olunur: müəllim tərəfindən tapşırıq və onu həll etmək üçün vaxt təyin etmək, eləcə də onu düzgün yerinə yetirmək üçün şagirdlərin intellektual səy göstərməsi.

Əlavə olaraq bu nəticəyə gəldik ki, tapşırıq üçün motivasiya da mütləqdir.

Şagirdlərə dünyanın ən yaxşı dərsləkləri təklif edilsə belə, kifayət qədər motivasiyaları olmasalar, onlar öyrənməyə və zəhmətə həvəs göstərməyəcəklər. Nəticə olaraq, həm daxili motivasiya, həm də xarici motivasiya öyrənmənin əsas aspektləridir və müəllimlərə bu halda böyük öhdəlik düşür.

Belə ki, müəllim şagirdlərə həvəsləndirici sözlər deyə bilər, motivasiya tədbirləri təşkil edə və ya onlara kiçik hədiyyələr verə bilər. Bütün bunlar, əlbəttə ki, motivasiyanı artırma üsullardır, lakin hər şey o qədər də sadə deyil.

Hər bir şagirdin fərqli motivasiya etmə yolu var. Bunu müşahidə etmək və şəxsi motivasiyanı təmin etmək müəllimlərin üzərinə düşür. Təcrübəli müəllim üçün bu, daha asan ola bilər.

Şagirdlərin müstəqil işi şagirdlərin öz fəaliyyətləri ilə öyrənmə aktına məhsuldar münasibətindən ibarətdir. Müəllim tərəfindən düzgün təlimat və materialın dərəcələndirilməsi və təşkili xüsusilə lazımdır.

Müşahidəyə əsasən deyə bilərik ki, yaxşı planlaşdırılmış müstəqil iş və ya tapşırıqlar qabiliyyətlərin, bacarıqların, müstəqilliyin və məntiqi təfəkkürün inkişafına kömək edəcəkdir.

Başqa sözlə, şagirdlərin müstəqil işi sinifdən kənarında, qrafik çərçivəsində həyata keçirilən və bu prosesdə onların intellektual, yaradıcı və gərgin qabiliyyətlərini inkişaf etdirərək istiqamətləndirilmiş ədəbiyyatı oxuyub təhlil etməli olan tədris prosesinin formasıdır.

Müstəqil iş, hansı formada və sinifdə olursa olsun, müəllimin birbaşa, dolaylı və istiqamətləndirici fəaliyyəti ilə şagirdlər üçün ən səmərəli fəaliyyət növüdür [34, s. 119].

Oxucu olaraq müstəqil iş şagirdlərə oxuduqları, yazdıqları və müstəqil şəkildə işini tamamladıqları zaman nə edəcəklərini seçmək imkanı verir. Bu, həmçinin kiçik qruplarla və ya fərdi tələbələrlə işləyərkən onlara məsuliyyətlə işləmək təcrübəsi verir [38].

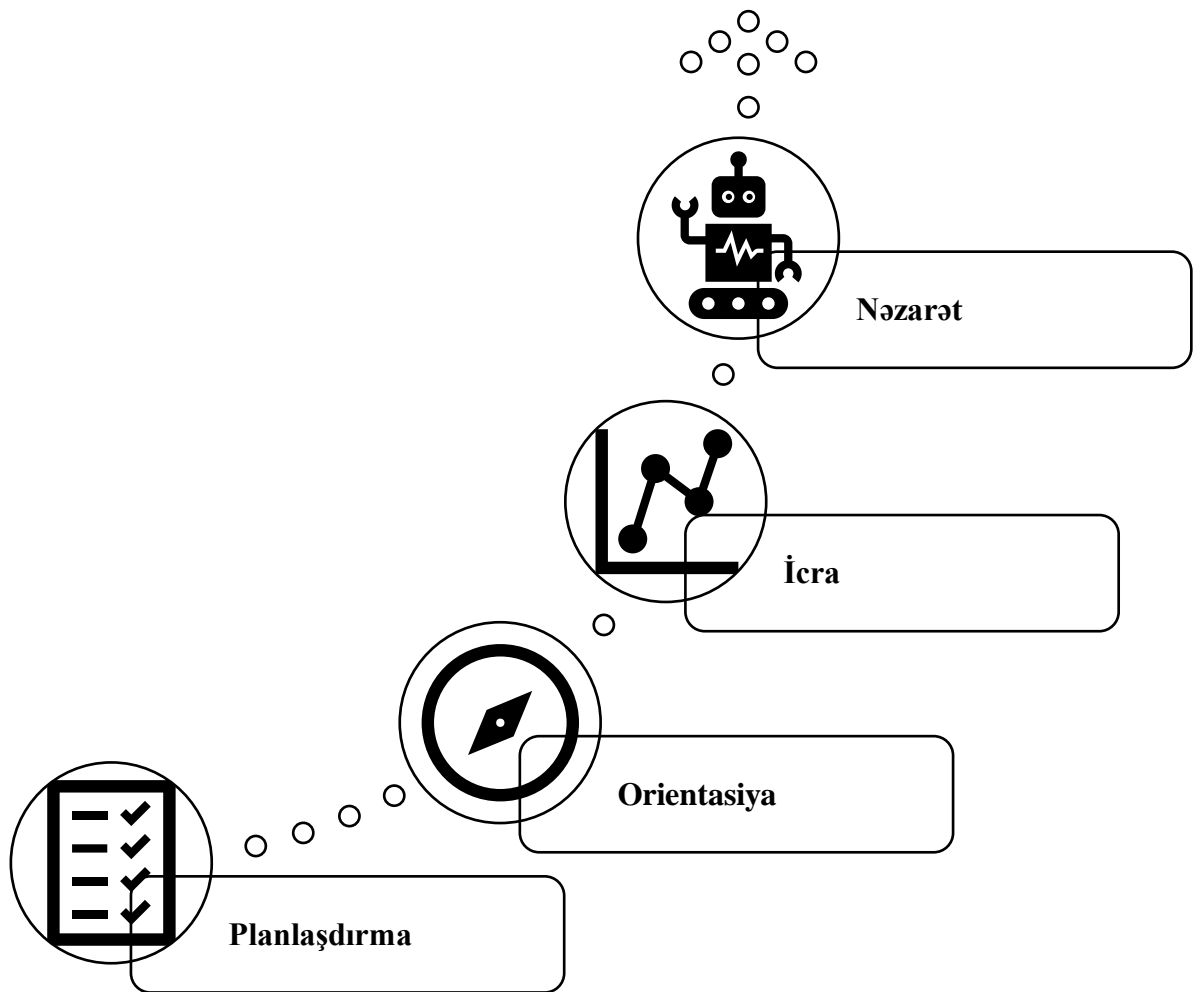
Müstəqil işlərin yerinə yetirilməsi şagirdlərin özünütəhsil qabiliyyət və vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi üçün əsas şərtədir. Bundan əlavə, qeyd etmək vacibdir ki, müstəqil iş bəzi metodoloji tələbləri nəzərə alaraq yeniyetmədə böyük dərəcədə bir sıra motivasiya aspektlərinin formalaşmasını təmin edir.

Məhz buna görə də insanın formalaşmasında məktəb mühüm rol oynadığı və təhsil prosesi çərçivəsində müstəqil iş şəxsiyyətin inkişafı üçün saysız-hesabsız imkanlar təklif edən təsir sistemini qəbul etməsi zəruridir.

Şəxsiyyətin adekvat təhsili düzgün peşə formalaşmasını əhatə edir, çünki bu, kortəbii bir proses kimi və ya şəxsiyyətin tərbiyəsi prosesinin mürəkkəbliyini və bütövlüyünü nəzərə almadan bir qrup tədbirlər və ya inkişaf edən hərəkətlərin əlavə edilməsi kimi təsəvvür edilə bilməz.

Müstəqil işi daha yaxşı başa düşmək üçün onun mərhələlərini göstərmək lazımdır. Dərsdəki müşahidəmizə əsasən deyə bilərik ki, müstəqil iş sinifdə aşağıdakı mərhələlər üzrə təşkil edilir. Bunlar:

Şəkil 2.4. Müstəqil işin mərhələləri.

İstinad: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Peşəkar aspektlərin bir hissəsini təşkil edən və yaxşı planlaşdırılmış, şüurlu şəkildə idarə olunduğu və istiqamətləndirildiyi təqdirdə müstəqil iş böyük ölçüdə yeniyetmənin potensial gələcək peşəkar həyatı üçün çoxlu intellektual resurslara malikdir.

Bu səbəblərə görə müstəqil iş şagirdlərin formalaşması üçün effektiv, praktiki və məhsuldar forma təşkil edir, çünki belə formalaşma onun möhkəmlənməsinə şərait yaradan istənilən fəaliyyətdə həyata keçirilməli olan mürəkkəb bir prosesdir; Bu iş,

proqramlaşdırılmış bir neçə müstəqil tapşırığın bütün pedaqoji proseslərdə təklif etdiyi töhfələr nəzərə alınmaqla qurulmalıdır.

Planlaşdırmadan danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələ fəaliyyətin real təşkilinə imkan verir. Məsələn, yaxşı planlaşdırma üçün aşağıdakılar lazımdır [40]:

- a. Hər bir fəaliyyət üçün istifadə olunan vaxtı müşahidə etmək;
- b. Fəaliyyətlərin paylanmasını müəyyənləşdirmək;
- c. Müəllimin planına yaxşı hazırlaşmaq;
- d. Fəaliyyətin istiqamətini hazırlamaq.

Müstəqil iş sisteminin təşkili və xüsusi olaraq onun istiqamətləndirilməsi ona yönəldilməlidir ki, onun icrası prosesində şagirdlər yeni güclü tərəfləri stimullaşdıran emosiyalar hiss etsinlər və eyni zamanda yüksək enerjini belə bir işdə birləşdirsinlər [39].

Eyni icra prosesinin stimül mənbəyinə çevrilməsi və şagirdin bir-birini tamamlayan tapşırığı yerinə yetirməyə meylini gücləndirməsi, prosesdə yarana biləcək maneələrin qarşısını almağa və ya daha yüksək səviyyədə yeni tapşırıqların icrasını öz üzərinə götürməyə imkan verən üsuldur.

Tapşırığı müstəqil iş kimi istiqamətləndirərkən müəllim materialın təfərrüatlarını, icra yollarını izah etməli və tapşırığın yerinə yetirilməsinə kömək edə biləcək əldə edilmiş bilikləri şagirdlərə yadda saxlamalıdır. Bütün bunlar hər hansı mexaniki fəaliyyətdən qaçmağa, eyni zamanda öz biliklərinin genişləndirilməsinə, vərdiş və bacarıqların formalaşmasına maraq oyatmağa yönəldilməlidir; yəni əsl müstəqil fəaliyyət şagirdlərin nə etdiyini və nə üçün etdiyini bilmək üçün şüur tələb edir.

Müstəqil iş kimi verilən tapşırığı yerinə yetirərkən şagirdlər təklif olunan məqsəddən xəbərdar olurlar, buna görə də müxtəlif fəaliyyətlərin düzgün istiqamətləndirilməsi lazımdır ki, şagirdlər onun icrasında yayınma aşkar etməsinlər [26, s. 118].

Nəzərə almaq lazımdır ki, şagirdlərin motivasiyasında, yəni onları yönəlmiş tapşırıqları yerinə yetirməyə sövq edən əlverişli mühitin yaradılmasında, müstəqil işin müəllim tərəfindən istiqamətləndirilməsi mühüm rol oynayır.

Şagirdlər tədqiqat mərhələlərini tədricən mənimsəməlidirlər. Bilməlidirlər ki, birinci mərhələdə materialları toplamaq, ikinci mərhələdə toplanmış materialları ümumiləşdirmək və qruplaşdırmaq, üçüncü mərhələdə isə müəyyən nəticəyə gəlmək lazımdır.

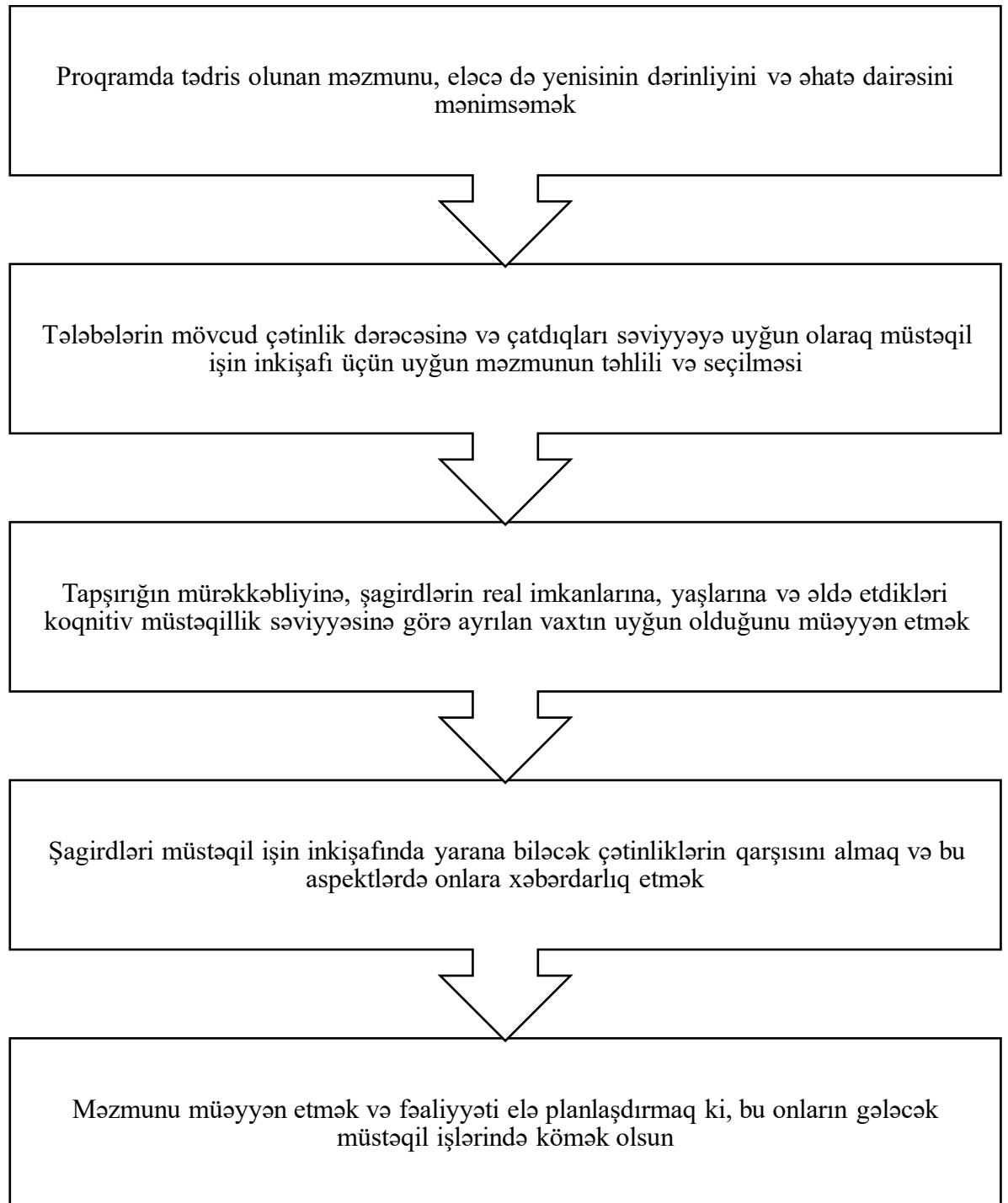
Məsələn, orta məktəb sinif şagirdi hekayə və ya nağıldakı cümlələrin məqsəd və intonasiya növlərini tədqiq etmiş, materiallar toplamış, müəyyən qruplaşmalar aparmış və belə nəticəyə gəlmişdir ki, nağıl və hekayələrdə ən çox nəqli cümlələr işlədilir [24, s. 90].

Onu tədris prosesi ilə tanış etdikdən, istedad və bacarıqlarını üzə çıxardıqdan sonra onu sinifdən kənar işlərə cəlb etmək lazımdır. Belə tədbirlərin əsasını poeziya dərnəkləri, müxtəlif məqalələr, yaradıcılığı təbliğ edən müsabiqələr təşkil edir [25, s. 117].

Digər tərəfdən, müəllimlər çətin tapşırıqları istiqamətləndirməməlidirlər, çünki bu, şagirdləri ruhdan salır, maraqsızlığa aparır və onların yerinə yetirilməsi vərdiş və bacarıqların inkişafına zəmanət vermir. Eyni zamanda, müstəqil işi istiqamətləndirərkən daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün müəllim aşağıdakıları etməlidir.

Müstəqil işin düzgün istiqamətləndirilməsi müəllimdən aşağıdakı nüansların yerinə yetirilməsini tələb edir:

Şəkil 2.5. Müstəqil işin təşkilində diqqət edilməli məsələlər.

İstinad: <https://www.monografias.com/trabajos47/material-didactico/material-didactico2> – independent work in English language 2022.

Belə ki, müstəqil işi istiqamətləndirərkən diqqət edilməli vaib nüanslar aşağıdakılardır:

- a. Müstəqil işin sonunda yerinə yetiriləcək məqsədləri müəyyənləşdirmək;
- b. İstifadə olunacaq tədris vasitələrini seçib hazırlamaq;

- c. Müxtəlif fəaliyyətlərin izahını aydın və başa düşülən şəkildə hazırlamaq;
- d. Fəaliyyətlərin sadədən mürəkkəbə adekvat paylanmasını həyata keçirmək;
- e. Fəaliyyət zamanı şagirdlərin istifadə etmələri üçün müxtəlif variantlar hazırlamaq.

Ümumiyyətlə, müstəqil işin müxtəlif növlərinin təsviri üçün nəzəri mənbələrin öyrənilməsi onların geniş spektri haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir. Müstəqil işin müxtəlifliyi və tez-tez şərh edilməsi təsnifatlar üçün əsas seçimlərdə qeyri-müəyyənliyə səbəb olur. Müstəqil iş üsulları, texnikaları və alətləri həmişə mövcud deyil.

Şagirdlər müstəqil iş rejiminin məhz bunun üçün olduğunu başa düşürlər: özbaşına bir şey üzərində işləmək. Onlar razılaşırlar ki, diqqəti cəmləməyi və düşünməyi bacarmalıdırlar və bunun baş verməsi üçün müəyyən təlimatlar olmalıdır.

“Müstəqil iş” anlayışının çoxşaxəli və vacib olmasına baxmayaraq, tələbələrin müstəqil işinin pedaqoji tədqiqat problemi olmasına baxmayaraq, hazırda bu didaktik prosesin mahiyyətinə və məzmununa vahid yanaşma mövcud deyildir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, tədrisdə müstəqil iş pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən müəllimin adekvat rəhbərliyi olmadan həyata keçirilə bilməz. Belə ki, keyfiyyətli müstəqil iş üçün mövcud bir vəzifə tələb olunur: müəllim tərəfindən tapşırıq və onu həll etmək üçün vaxt təyin etmək, eləcə də onu düzgün yerinə yetirmək üçün şagirdlərin intellektual səy göstərməsi.

Tədqiqat bacarıqlarının düzgün istiqamətdə inkişaf etdirilməsi şagirdləri gələcəkdə böyük uğurlara apara bilər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bütünsagirdləri bu sahəyə cəlb etmək düzgün deyil.

Nəticə olaraq orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində müstəqil işin təşkili zamanı müəllimin hər bir detala nəzarət etməsinə ehtiyac olmasa da, bu, birbaşa və dolay yolla rəhbərlik tələb edir.

Bütün bu mülahizələri nəzərə alaraq, biz cəmiyyətimizdə təhsilin məqsədini həyata keçirə bilirik: sosial ehtiyacları həll etməyə qadir, müstəqil və yaradıcı şəxsiyyət formalaşdırmaq.

NƏTİCƏ

Mövzunun araşdırılması zamanı aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

Hal - hazırda təhsilin demək olar ki, bütün sferalarında daha “çox öyrənən” mərkəzli olma tendensiyası müşahidə olunur. Məlumdur ki, öyrənənlər öz öyrənmə prosesinə görə məsuliyyət daşıyırlar və onlar öz şəxsiyyətlərini təhsil prosesinə cəlb etməlidirlər. Başqa sözlə, düzgün təhsil təcrübələri vasitəsilə tələbələrin ümumi ehtiyaclarını ödəmək vacib hala gəlmişdir. Bu tələb formal sisteməlik kurikulumun hazırlanması ilə nəticələnmişdir.

Yuxarıda göstərilən iş növlərinin müstəqilliyi kifayət qədər şərtidir və real tədris prosesində bu növlər bir-biri ilə üst-üstə düşür. Metodistlərin fikrinə əsasən belə nəticəyə gəlirik ki, şagirdin müstəqil işi dərscdənəkar vaxtda idrak prosesini genişləndirən, intensivləşdirən və davam etdirən düzgün təşkil edilmiş auditoriya fəaliyyətinin tədqiqidir.

Metodistlərin əsərlərini təhlil edərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, müstəqil işin səmərəliliyi şagirdlərin zehni fəaliyyətinin və yaradıcılıq potensialının inkişafından, əvvəllər əldə edilmiş biliklərə güvənməkdən, ardıcıl qurulmuş bilik prosesindən, forma və elementlərin müxtəlifliyindən asılıdır.

Apardığımız tədqiqatlar zamanı əldə olunmuş nəticələr texniki kollecdə təhsil alan dil prosesində gələcək mütəxəssislərin informasiya müstəqilliyinin formalaşdırılması probleminin aktuallığını təsdiqləmişdir. Orta təhsilin əsas məqsədi, fikrimizcə, şagirdlərə təkə konkret peşə bilikləri vermək deyil, həm də özünütəhsil və özünü təkmilləşdirmə bacarıqlarını aşılamaqdır.

1. Şagirdlərin dil öyrənmə prosesində müstəqil məlumat əldə etmək və ondan yaradıcı istifadə etmək imkanı verən özünüdərketmə, özünü təkmilləşdirmə üsullarına, bacarıqların inkişafına diqqət yetirmək lazımdır. Bu keyfiyyətlərin formalaşmasında şagirdlərin gələcəkdə həm peşəkar, həm də qlobal universal vəzifələrin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsinə yönəldilməsini təmin edən tədris prosesində müstəqil işinin təşkili mühüm rol oynayır.

2. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, peşəkar müstəqillik məqsədə uyğun qərarlar qəbul etmək və həyata keçirmək qabiliyyətini və onlar üçün tam məsuliyyət daşımağa hazırlığı müəyyən edən şəxsiyyətin integrativ keyfiyyətidir. Tədqiqat çərçivəsində əldə edilən nəticələr aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

3. İngilis dilinin öyrənilməsi müxtəlif öyrənənlər üçün çoxlu imkanlar təqdim edir. İngilis dili bizə milli və dünya integrasiyasında kömək edir. Nəticə etibarlı ilə ingilis dili tək-cə ünsiyyəti asanlaşdırmır, həm də dünyada bilik əldə etməyə kömək edir.

4. Nəticə olaraq eyni etməliyik ki, şagirdlərin əksəriyyəti ingilis dilində danışmağı öyrənmək istəyir, lakin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək asan deyil. Onlar bu dili xarici dil kimi öyrənməyə çalışırlar, buna görə də onlara uyğun sinifdə ingilis dilini öyrədən ən yaxşı müəllim axtarırlar.

5. Bu paragrafda qeyd etdiyimiz məlumatlar eksperimental təcrübəyə əsaslanır. Qeyd etməliyik ki, bu təcrübə Ağdam rayonu 22 № - li köçkün ümumi orta məktəbin ingilis dili dərində aparılmışdır. Eksperiment zamanı topladığımız nəticələr II Fəsilə ümumi olaraq əks etdirilmişdir. Belə ki, əldə etdiyimiz nəticələr aşağıdakı kimidir:

6. Nəticə etibarlıyla deyə bilərik ki, şagirdlər ingilis dilinin tədrisi zamanı müstəqil işin təkmilləşdirilməsi üçün sinifdə fəal nitq təcrübəsinin və müəllimin nəzarəti altında bütün tapşırıqların yerinə yetirilməsinin nə qədər vacib olduğunu başa düşürlər.

7. Nəticə etibarlıyla deyə bilərik ki, müəllimlər bilirlər ki, sinifdə istifadə edilən hər bir yeni fəaliyyət incə tənzimləmə tələb edir. Bir qrup müxtəlif insanların birlikdə işlədiyi zaman yaranan kiçik gündəlik problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün müəllimlər şagirdləri vaxtaşırı yönləndirməli və sinif idarəetmə qaydalarını təkmilləşdirməlidirlər.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, tədrisdə müstəqil iş pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən müəllimin adekvat rəhbərliyi olmadan həyata keçirilə bilməz. Belə ki, keyfiyyətli müstəqil iş üçün mövcud bir vəzifə tələb olunur: müəllim tərəfindən tapşırıq və onu həll etmək üçün vaxt təyin etmək, eləcə də onu düzgün yerinə yetirmək üçün şagirdlərin intellektual səy göstərməsi.

Əlavə olaraq bu nəticəyə gəldik ki, tapşırıq üçün motivasiya da mütləqdir.

Şagirdlərə dünyanın ən yaxşı dərslikləri təklif edilsə belə, kifayət qədər motivasiyaları olmasalar, onlar öyrənməyə və zəhmətə həvəs göstərməyəcəklər. Nəticə olaraq, həm daxili motivasiya, həm də xarici motivasiya öyrənmənin əsas aspektləridir və müəllimlərə bu halda böyük öhdəlik düşür.

Nəticə olaraq orta məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində müstəqil işin təşkili zamanı müəllimin hər bir detala nəzarət etməsinə ehtiyac olmasa da, bu, birbaşa və dolayı yolla rəhbərlik tələb edir.

Bütün bu mülahizələri nəzərə alaraq, biz cəmiyyətimizdə təhsilin məqsədini həyata keçirə bilirik: sosial ehtiyacları həll etməyə qadir, müstəqil və yaradıcı şəxsiyyət formalaşdırmaq.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri. Bakı, ADU, 2018, 224 s.
2. Həsənli A.A. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri. Bakı, Maarif, 2017, 319 s.
3. Hüseyinzadə R. Pedaqogika fənni üzrə proqram (Bolonya prosesi, kre-dit sistemi üzrə ali pedaqoji məktəblərin bakalavr pilləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur), Bakı, 2010, 272 s.
4. İmamquliyeva G.F. Ümumtəhsil məktəblərinin ingilis dili dərslərində yeni təlim texnologiyalarının istifadə imkanı və yolları. Bakı, 2009, 444 s.
5. İsgəndərova K.Y. Dil fakültələrinin aşağı kurslarında ingilis dilinin zaman formalarının funksional tədrisi. Bakı, Qanun, 2015, 285 s.
6. Kazımov N.M. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı, 2006, 434 s.
7. Kazımov N.M., Həşimov Ə.Ş. Pedaqogika. Bakı, Maarif, 2014, 455 s.
8. Qasımova L., Mahmudov R. Pedaqogika. Bakı, Çəşioğlu, 2013, 299 s.
9. Qədimova X.H. İnteraktiv təlim metodları və onların tətbiqi yolları. Metodik tövsiyə. Bakı, 2003, 345 s.
10. Mahmudova R. Ali məktəbdə tələbə müstəqil işinin imkanları və yolları. Bakı, Çəşioğlu, 2005, 335 s.
11. Mahmudova R. Orta məktəblərdə şagirdlərin müstəqil işinin təşkili. Bakı, Çəşioğlu, 2015, 367 s.
12. Mahmudova R.M. Mühazirədə tələbə müstəqil işinin təşkilinin bəzi pedaqoji məsələləri. Bakı universitetinin xəbərləri, sosial-siyasi elmlər seriyası, 2010, №3, 248 s.
13. Məhərrəmov V.E. Qeyri-ixtisas fakültələrində ingilis dilinin tədrisi metodikasına dair. Bakı, AMEA, 2019, 342 s.

14. Mirzəliyeva N.Q. İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisinin linqvodidaktik problemləri. Bakı, 2016, Azərneşr, 423 s.
15. Rüstəmov F. Dadaşova T. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı, Nurlan, 2007, 568 səh.
16. Sadıqov F. Pedaqogika, Bakı, 2008, 448 s.
17. Səlimov N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. Bakı, 1974, 211 s.
18. Süleymanova F.S. İbtidai siniflərdə ingilis dilinin tədrisi haqqında fikirlər. Bakı, Bakı təhsili, 2010, 327 s.
19. Şirəliyeva G.X. Dil fakültələrinin aşağı kurslarında ingilis dilinin qrammatikasının kommunikativ yönünlü tədrisi, Bakı, Mütərcim Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014, 140 s.
20. Şükürova F. Ş. Dil fakültələrində ingilis dilinin tədrisində tələbələrin yaradıcı fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi yolları. Bakı, 2018, Maarif, 367 s.
21. Tahirov A.T., Salayeva Ə.N. İngilis dilinin tədrisi metodikası. Bakı. Maarif, 2017, 455 s.
22. Talıbov Y.P., Ağayev Ə.A., İsayev İ.N., Eminov A.İ. Pedaqogika. Bakı, Maarif, 2013, 390 s.
23. Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Studia Philo- logica. VII., Bakı, Mütərcim, 2015, 313 s.

İngilis dili

24. Boey L.K. An Introduction to Linguistics for the Language Teacher. Singapore, Singapore University Press, 2015, 341 p.
25. Brown H. D. Principles of Language Learning (4th ed.). London, Longman, 2000, 423 p.
26. Chomsky N.A. Current Issues in Linguistic Theory. London, Englewood Cliffs, 2017, 400 p.

27. Corder P.S. Advanced Study and the Experienced Teacher. In Perren, G.F. (ed. Teacher of English as a Second Language). Cambridge, Cambridge University Press, 1968, 421 p.
28. Henry U.O. English language: teaching methods. Birmingham, PUY press, 2019, 427 p.
29. Laris O.N. Organization of independent work during English language teaching in secondary secondary schools and ways to eliminate the problems caused by it. London, London press, 2018, 524 p.
30. Morgan H.L. Teaching of English language. London, London press, 2019, 424 p.
31. Saheleh K.A. The role of psychology in teaching English language as a foreign language. India, Bharati Vidyapeeth Deemed University, 2018, 400 p.
32. Williams C. Five key ingredients to increase motivation. Research in the Higher Education Journal, <http://aabri.com/manuscripts/11834.pdf>., 2015, 586 p.
33. Williams K. Five key ingredients to increase motivation. Research in the Higher Education Journal, <http://aabri.com/manuscripts/11834.pdf>, 2011, 455 p.
34. Willis.D., RulesWattens and Words: Grammar and Lexis in English Language Teaching, Cambridge Cambridge University Press, 2003, 238 p.
35. Yalden J., Principle of Design Language Teaching, Cambridge, «Cambridge University Press, 2017, 312 p.
36. Zandvoort R.W., A Handbook of English Grammar, Singapore, Singapore Offset Printing Co. (Pte) Ltd., 2015, 349 p.
37. Zyzik E., Polio C. Authentic material myths. Michigan, 2017, 384 p.

Internet resurslari

38. <http://oaji.net/articles/2017/488-1530015623.pdf> – the role of psychology in teching 2021.
39. <https://www.cambridge.org/core/journals/language-teaching/article/psychology-for-language-learning-spare-a-thought-for-the->

teacher/5C415786E472D2FB830F9C44C1D3ECA0 – psychology and English language 2021.

40. <https://www.cambridge.org/core/journals/language-teaching/article/psychology-for-language-learning-spare-a-thought-for-the-teacher/5C415786E472D2FB830F9C44C1D3ECA0> – linguistics and English language 2021.

41. <https://www.linkedin.com/pulse/what-role-psychology-plays-language-learning-adina-deacu-%E9%82%B1%E5%A4%A9%E7%BE%8E-> - what is the role that psychology plays in language learning? 2021.